AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

INSTYTUT DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

Do użytku wewnętrznego

Egz. nr 13

Lucjan ZAPAŁA

NIEKTÓRE ASPEKTY STUDIOWANIA W AKADEMII OBRONY NARODOWEJ

Poradnik dla słuchaczy

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/1149
05-001463-013-0

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej
12760
09-012760-001-0

12760

1990

A K A D E M I A O B R O N Y N A R O D O W E J

INSTYTUT DYDAKTYKI WOJSKOWEJ

Do użytku wewnętrznego

Dz. 13

Lucjan ZAPAŁA

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 12760
II
Akademii Obrony Narodowej

NIEKTÓRE ASPEKTY STUDIOWANIA W AKADEMII OBRONY NARODOWEJ

Poradnik dla słuchaczy

S/1149

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Nr ewid. .....
II
Dział Zbiorów Jawnych - Akademii ON

WARSZAWA 1990

Spis treści

Strona

WSTĘP ..... : 3

1. WŁAŚCIWOŚCI KSZTAŁCENIA W AON 4

2. PRACA SŁUCHACZY NAD ZDOBYWANIEM WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI .34
2.1. Udział w zajęciach programowych 34
2.1.1. Przygotowanie się i uczestniczenie w zajęciach audytoryjnych: 34
a/ w wykładach 34
b/ w repetycjach 38
c/ w seminariach i konwersatoriach 39
2.1.2. Przygotowanie się i uczestniczenie w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych: 42
a/ grupowych 46
b/ dowódczo-sztabowych 50
c/ kontrolnych i egzaminacyjnych 54
2.2. Przygotowanie się do kolokwiów i egzaminów oraz zdawanie ich. 57
2.3. Czynności nad opracowaniem prac rocznych. 63
ZAKOŃCZENIE 73
BIBLIOGRAFIA 74

WSTĘP

Poradnik opracowany jest głównie dla słuchaczy rozpoczynających studia w AON, aczkolwiek niektóre jego zagadnienia mogą być również wykorzystane przez starszy rocznik.

Zawarte w opracowaniu zagadnienia wskazują pewne wymagania i prawidłowości, których przestrzeganie może się przyczynić do zwiększenia wydajności pracy nad zdobywaniem wiedzy i umiejętności. Jest to dlatego tak istotne dla słuchaczy AON, ponieważ program studiów jest wyjątkowo bogaty, a czas bardzo ograniczony.

Waga umiejętności uczenia się jest tym większa, im bardziej rola nauczyciela sprowadza się do kierowania i inspirowania poszukującego wiedzy słuchacza.

Jakkolwiek na temat uczenia się napisano już wiele, to w bibliotece AON liczba egzemplarzy poszczególnych wydawnictw jest ograniczona. Ponadto te, które są dostępne, nie uwzględniają specyfiki studiów w tej uczelni. Tymczasem stanowią one znaczną odrębność.

W niniejszym "Poradniku" nasze wysiłki zmierzały do wydobycia aspektów dotyczących specyfiki uczenia się słuchaczy akademii, a jednocześnie do uzupełnienia i wzbogacenia istniejącego już w tym zakresie dorobku.

Pominięty natomiast został problem umiejętności szybkiego czytania, ważny nie tylko w toku studiów, ale także w przyszłej pracy absolwentów.

Ten interesujący problem omawiany jest bowiem w wielu źródłach, a najbardziej dostępne może być opracowanie J.Falkowskiego.

1. WŁAŚCIWOŚCI KSZTAŁCENIA W AON

Każda uczelnia ma swoją specyfikę, właściwości, które ją wy różniają wśród innych. Powodują to między innymi: uprawiane dy scypliny, struktura organizacyjna, skład nauczycieli akademic- kich i słuchaczy, rozmieszczenie względem siebie obiektów ucze ni i wyposażenie ich, porządek wewnętrzny, tok pracy jednostek organizacyjnych, jak i panujące zwyczaje. Wymienione elementy tworzą tak zwane w a r u n k i s t u d i o w a n i a w da nej uczelni.

Podstawową odmiennością /specyfiką/ wpływającą na warunki studiowania w Akademii Obrony Narodowej jest przede wszystkim cel studiów i wynikające stąd treści i zadania oraz fakt, że słuchacze tej uczelni to oficerowie, którzy nie tylko ukończyli szkołę średnią, a następnie Wyższą Szkołę Oficerską, ale mają za sobą kilkuletnią służbę w jednostkach wojskowych. Pełniąc tam funkcje dowódcy plutonu, następnie dowódcy kompanii /bateri a nierzadko szefa sztabu batalionu a nawet dowódcy batalionu /d wizjonu/, zdobyli dużą praktykę i doświadczenie. Niektórzy z ni mieli możliwość zapoznania się z pracą sztabu oddziału, a bywa, że i związku taktycznego. Odpowiadali służbowo i moralnie za wy chowanie i wyszkolenie podległych pododdziałów oraz materialnie za powierzony im sprzęt techniczny i uzbrojenie.

Jakkolwiek mogłoby się wydawać, że stanowią oni w grupach i specjalnościach jednolity "materiał", wyselekcjonowany z dość licznych populacji swoich roczników to, w rzeczywistości - jak się okazuje - posiadają zróżnicowany zakres wiedzy ogólnej, róż nie wykształcone nawyki i przyzwyczajenia oraz zróżnicowane i względnie utrwalone cechy osobowości.

Dlatego, jako słuchacze uczelni, różnie wpływają na kształtowanie się warunków studiowania. Ich przełożonym /nauczyciele i kierownictwo uczelni/, trudno stworzyć warunki, które by wszystkim słuchaczom jednakowo odpowiadały.

Tymczasem cel wyznaczony do osiągnięcia przez AON to przede wszystkim przygotowanie dowódców i oficerów sztabu jako doskonałych organizatorów i realizatorów walki /operacji/ na szczeblach: pułku, dywizji i armii na czas wojny oraz organizatorów i realizatorów szkolenia wojsk, dowództw i sztabów w czasie pokoju. Chodzi więc o kształcenie, rozwijanie i utrwalanie u słuchaczy wartości moralnych i patriotycznych oraz o to, by opanowali rzetelną wiedzę, byli odważni, operatywni i posiadali umiejętności planowania i organizowania działań.

Aby osiągnąć cel studiów oraz wykonać wynikającego z niego zadania w tak ograniczonym czasie /dwa lata/, kształcenie i samokształcenie, muszą być doskonale zorganizowane, a czas studiów optymalnie wykorzystany. Dlatego też warunki studiowania w akademii, w których wymaga się od słuchaczy przestrzegania porządku dnia, uczestniczenia w zajęciach programowych oraz systematycznego przygotowania się do nich, zostają narzucone.

W pewnym sensie narzucony zostaje również udział słuchaczy w pracy samokształceniowej. Praktyczne rozwiązywanie zadań taktyczno-operacyjnych obliguje bowiem do systematycznego przygotowania się.

Słuchacze AON, podobnie jak to było w ASG WP, pracować będą na dokumentach niejawnych, a więc w wyznaczonych do tego celu pomieszczeniach, np. w salach grupowych. Uzyskiwanie dobrych efektów pracy w tych salach, przez pracujących jednocześnie w grupach liczących 10-16 słuchaczy, wymaga dużego zrozumienia a przede wszystkim zachowania spokoju i ciszy. Niestety, nie zawsze jest to przestrzegane. Sytuacja jeszcze bardziej się pogarsza,

jeśli jedni wykonują prace mechaniczne, mniej absorbujące umysłowo, np. kleją mapy lub przenoszą sytuacje z kalki technicznej na mapę, a drudzy studiują literaturę źródłową i potrzebują skupienia. Takie negatywne zjawiska obserwowało się w zachowaniu słuchaczy kursów zasadniczych zwłaszcza pierwszego roku studiów, a więc niedoświadczonych. Znacznie lepiej pracowali natomiast słuchacze starszych roczników, a przede wszystkim w grupach studiów podyplomowych.

Odmienność warunków i specyfika studiowania w AON wyraża się także w tym, że znaczna część zajęć odbywa się w terenie. Bywają to epizody ćwiczeń, np. w ich ramach zajęcia grupowe, dla przeprowadzenia których wyjeżdża się na kilka godzin /6-8/, w pole. Przygotowanie do takich zajęć odbywa się w salach grupowych w czasie nauki własnej. Natomiast w terenie przedstawia się wyniki swojej pracy, dyskutuje oraz przyjęte rozwiązania konfrontuje z warunkami terenowymi. Są to zadania trudne, wymagające umiejętności przygotowania się, a także umiejętności przedstawienia przyjętych rozwiązań. Dlatego słuchacze, którzy w dotychczasowej służbie /przed studiami/ mało, albo wcale, w terenie nie ćwiczyli, słabo się w nim orientują, nie potrafią korzystać z mapy, napotykają duże trudności. Zdając sobie sprawę ze swoich braków i słabości, przyszli słuchacze /kandydaci na studia/ powinni zadbać o jak najrychlejsze ich usunięcie.

Większość ćwiczeń dowódczo-sztabowych, to jest gry wojenne bez środków łączności oraz ćwiczenia szkieletowe, w całości są prowadzone w terenie. Zarówno więc praca w wyznaczonej roli, jak i przygotowanie się do wystąpień, to jest do referowania /składania meldunków, stawiania zadań/ odbywa się na polowym stanowisku dowodzenia lub w wagonie specjalnego pociągu - jak to miało miejsce do niedawna i być może jeszcze będzie się odbywać - czy w wy-

dzielonych do tego celu pomieszczeniach garnizonów lub w namiotach. Są to więc zgoła odmienne warunki pracy niż w pomieszczeniach akademii. Trzeba się do nich dostosować albo - na ile da się tego dokonać - warunki przystosować do własnych potrzeb.

Gry wojenne z wykorzystaniem środków łączności prowadzone są zwykle na terenie akademii, w Szkolnym Ośrodku Dowodzenia /SOD/. Sposób ich prowadzenia stanowi znów pewną odmienność. Zachowuje się bowiem ich ciągłość, to jest, prowadzi bez przerwy w dzień i w nocy, unikając również tak zwanych przeskoków w czasie operacyjnym, podobnie jak w ćwiczeniach szkieletowych, do których one przygotowują. Jest to więc naturalne zbliżenie do pracy sztabów w wojskach, aczkolwiek wymaga pewnego przystosowania się, bo słuchacze w swojej dotychczasowej służbie w jednostkach liniowych na ogół w tym rodzaju ćwiczeń nie uczestniczyli.

Oprócz przedmiotów taktyczno-operacyjnych, do których należą wspomniane ćwiczenia, program studiów obejmuje jeszcze wiele innych, z których trzeba zdawać egzaminy lub kolokwia. Na przygotowanie się do nich, z reguły nie wydziela się czasu w rozkładzie zajęć, tylko wskazuje termin ich zdania. Przygotowanie się do zdania kolokwiów i egzaminów trzeba godzić z przygotowaniem się do zajęć bieżących. Trzeba dodać, że studia w AON, zwłaszcza przedmioty taktyczno-operacyjne, wymagają zarówno rozwiniętej wyobraźni, jak i dużej znajomości historii wojen, zwłaszcza wojen okresu nowożytnego. Bardzo pomocne bywa w tym względzie poznanie literatury historycznej i pamiętnikarskiej. Byłoby więc bardzo dobrze, aby przybywający na studia byli już w takiej literaturze oczytani. Jeśli jednakże, z różnych przyczyn, słuchacze tego nie dokonali, to natychmiast powinni przystąpić do jej przestudiowania.

Odmienność warunków studiowania w tej uczelni przejawia się również w tak zwanym warsztacie i narzędziach pracy słuchaczy. W naszych warunkach stanowią je elementy bazy szkoleniowej. W większości wypadków warsztat pracy słuchaczy zostaje im urządzony i podany niejako z urzędu, przez uczelnię. Nie mają oni wpływu na urządzenie sali kursowej ani grupowej. Mogą się natomiast dostosować do możliwości ich najlepszego wykorzystania.

Podstawowym i wyjątkowo szeroko stosowanym przez słuchaczy środkiem dydaktycznym są mapy z sytuacją operacyjno-taktyczną. Umiejętność ich przygotowania do pracy ułatwia posługiwanie się nimi i podnosi wydajność pracy. Z dobrze przygotowanej mapy lepiej prowadzi się np. ocenę położenia, kalkulacje czasowo-przestrzenne, oblicza stosunki sił, dostrzega kierunki i rejony zagrożeń, czy utrudniające działanie wojskom. Przede wszystkim ułatwia to realizację procesu dowodzenia, zwłaszcza przekazywanie i przyjmowanie informacji. Chodzi tu o umiejętne klejenie map: o odpowiednie ich złożenie, a także o poprawność i czytelność graficznego przedstawiania na nich treści operacyjno-taktycznej. Umiejętność graficznego wyrażania dynamizmu działania wojsk przy równoczesnym zachowaniu czytelności informacji taktycznych i topograficznych jest sztuką, którą powinni posiąść przyszli oficerowie sztabu i dowódcy. Aspekt ten wymaga poświęcenia znacznej uwagi już od początku studiów.

W zakresie form kształcenia, na pierwszy rzut oka nie dostrzega się różnic, które zmieniają warunki studiowania. W toku studiów słuchacze spotykają bowiem teoretyczne i praktyczne formy kształcenia. Do teoretycznych zalicza się różne odmiany wykładów, informacje, repetycje, które jakkolwiek rzadko, to mogą mieć miejsce, seminaria i konwersatoria.

Do form praktycznych zalicza się natomiast takie, jak: ćwiczenia taktyczne /operacyjne/, podróże wojskowo-historyczne, studium terenowe, pokazy działania wojsk oraz pokazy sprzętu technicznego.

Na pierwszy rzut oka nie dostrzega się różnic w formach kształcenia, w porównaniu z innymi uczelniami wojskowymi, a nawet cywilnymi. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę różnorodność rodzajów ćwiczeń taktycznych /operacyjnych/, różnorodność ćwiczonych szczebli, a przede wszystkim fakt, że na formy praktyczne, głównie na ćwiczenia przeznacza się około 80% czasu programowego, to różnice te stają się wyraźne.

Efekty pracy nad zdobywaniem wiedzy i umiejętności bywają różne i zależą od wielu czynników. Do tych, które wywierają korzystny wpływ, należą takie, jak:

1. Czynniki obiektywne:
   - organizacja nauczania;
   - zakres przekazywanych treści;
   - praca nauczycieli akademickich.
2. Czynniki subiektywne:
   - motywacje;
   - cechy charakterologiczne;
   - poziom dotychczas zdobytej wiedzy i umiejętności;
   - umiejętność uczenia się.

Na czynniki obiektywne, słuchacze w zasadzie nie mają wpływu, dlatego pomijamy je w rozważaniach tego opracowania. Podobnie nie omawiamy takiego czynnika jak poziom dotychczas zdobytej wiedzy i umiejętności. Słuchacze AON stanowią bowiem "materiał" wyselekcjonowany w toku kilkuletniej pracy zawodowej. Można więc przyjąć dla uproszczenia, że ich zdolności oraz zasób wiedzy i umiejętności praktycznych, zwłaszcza w odpowiednich korpusach

osobowych, w zasadzie są wyrównane. Nie decydują więc o efektach uczenia się.

Dość duży wpływ wywierają natomiast motywy. Znacznie większe efekty w zdobywaniu wiedzy i umiejętności osiągają ci, którzy są rozmiłowani w dotychczasowej pracy, przybywają do AON po to, aby opanować rzetelną wiedzę i umiejętności dowodzenia wojskami, zapewnić sobie nie tylko swobodę w wykonywaniu powierzonych zadań, ale przyczyniać się do zwiększania ich możliwości w działaniu, do rozwijania sprawności w kierowaniu. Po prostu, mając zainteresowanie i upodobanie, zdobywa się większe powodzenie w nauce.

Podobny wpływ wywierają cechy charakterologiczne słuchaczy. Przede wszystkim takie, jak systematyczność, pracowitość, wytrwałość i odwaga. Wymienione zostały tylko niektóre cechy. Są to bowiem te, które mogą być rozwijane i utrwalane w ramach kształtowania swojej osobowości przez samych słuchaczy.

Najważniejszym czynnikiem, decydującym o efektach przyswajania wiedzy jest umiejętność uczenia się /samokształcenia/.

W samokształceniu słuchaczy AON można wyróżnić trzy formy:

- indywidualną pracę samokształceniową;
- pracę w zespołach organizowanych przez nauczycieli;
- pracę w zespołach koleżeńskich /nieformalnych/.

Indywidualna praca samokształceniowa ma największe znaczenie. Zapewnia bowiem nie tylko bezpośrednie zapoznanie się z materiałem źródłowym, głębokie wnikanie w przyswajaną problematykę, wchłanianie jej w tempie i czasie zgodnym z rytmem biologicznym i temperamentem, bardziej angażuje emocjonalnie, ale wdraża do operowania przyswojonymi informacjami. Forma ta odpowiada bardziej osobowościom poszczególnych słuchaczy. Wykształcają oni bowiem odpowiedni dla siebie styl /model/ pracy.

Ponadto stosowane wcześniej metody uczenia się, np. w szkole średniej i WSO, okazują się mało wydajne, nieekonomiczne.

Dlatego też warto zdać sobie sprawę i pamiętać, że proces przyswajania wiedzy i umiejętności cechują pewne prawidłowości. Należałoby je znać i uwzględniać w toku swoich wysiłków. Do podstawowych z nich można zaliczyć takie, jak:

1. Prawidłowości odbioru informacji.
2. Prawidłowości procesu pamiętania i zapominania.
3. Zależność efektów pozyskiwania wiedzy i umiejętności od systematyczności i sposobu korzystania z literatury /sposobu uczenia się/.

Do prawidłowości odbioru informacji zalicza się to, że ilość przyswojonych informacji zależy w dużym stopniu od sposobu ich przekazywania. Istotna jest więc nie tylko jej treść, ale również i to, w jakich warunkach i kto te informacje przekazuje. Nie jest na przykład obojętne, jakie zajmuje się miejsce w sali w toku wykładu, to jest blisko czy daleko od przekazującego, to znaczy przy dobrej czy złej słyszalności, dobrej czy żłej obserwacji jego zachowania, a przede wszystkim jego czynności. Tymczasem bardzo często można zaobserwować, że część słuchaczy w salach kursowych zajmuje miejsca najbardziej odległe od wykładowcy, to jest tam, gdzie nie tylko znacznie gorzej słychać i widać, ale i powietrze jest przegrzane, duszne.

Odbiór tych informacji zależy również od naszego nastawienia zarówno do odbieranych informacji, jak i do przekazującego. Dlatego w studiowaniu w ogóle, a w tym i korzystaniu z wykładu, bardzo pomocne, zwłaszcza w przedmiotach taktyczno-operacyjnych, jest wcześniejsze zapoznawanie się z literaturą pamiętnikarską oraz odpowiednie przygotowanie się do wykładu. Korzystne jest

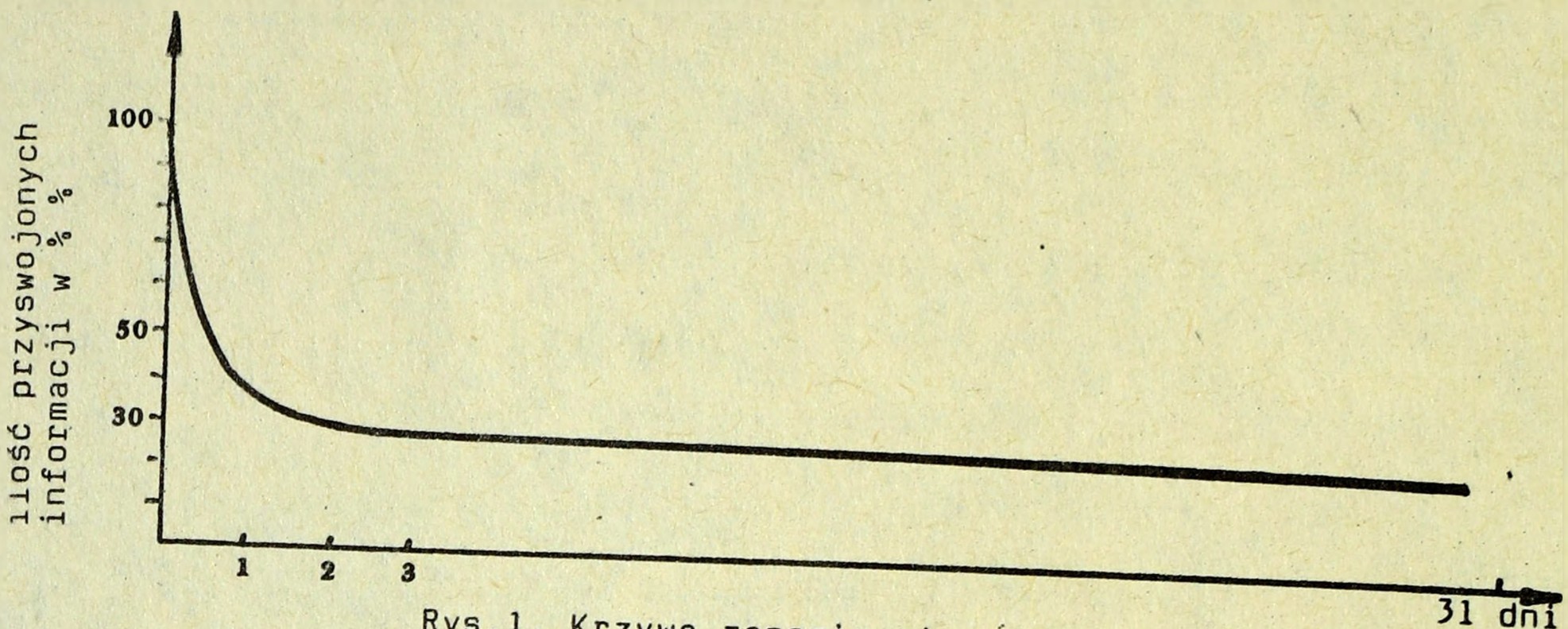

Rys.1. Krzywa zapominania wg EBBINGHAUSA

również pozytywne nastawienie, niejako awansem, do przekazującego i zachowanie pewnej dozy wyrozumiałości.

Tu warto zwrócić uwagę na fakt, że każdy słuchający odbiera jedynie część przekazywanych informacji. Dlatego, jak łatwo można się przekonać, poszczególni słuchacze z tego samego wykładu pamiętają zupełnie inne fragmenty. Dzieje się to nie tylko - jak wspomnieliśmy wyżej - ze względu na sposób jego prowadzenia, przekazywane treści, które jak gdyby przylegają lub nie do posiadanej już przez nas wiedzy, ale także ze względu na sprawę falowania uwagi.

Dlatego też zdając sobie sprawę z nieuchronności występowania tego zjawiska, należałoby dążyć przynajmniej do częściowego sterowania jej napięciem. Chodziłoby o uzyskanie najwyższych jej wartości przy przekazywaniu informacji najważniejszych, pozwalając natomiast na przerwy, w miarę możliwości, przy informacjach drugorzędnego znaczenia.

Należałoby również w odpowiedni sposób prowadzić notatki, to jest tak, aby można je łatwo uzupełniać.

Niepoślednią rolę odgrywa tu również dbałość o dobre swoje samopoczucie. Zapewniają ją z jednej strony dobre postępy w nauce, a z drugiej, praca w sposób zorganizowany, planowy, zapewniający czas na

sport oraz rozrywkę - odpoczynek umysłowy.

Prawidłowości procesu pamiętania i zapominania obrazują wykresy na rys. 1 i 2.

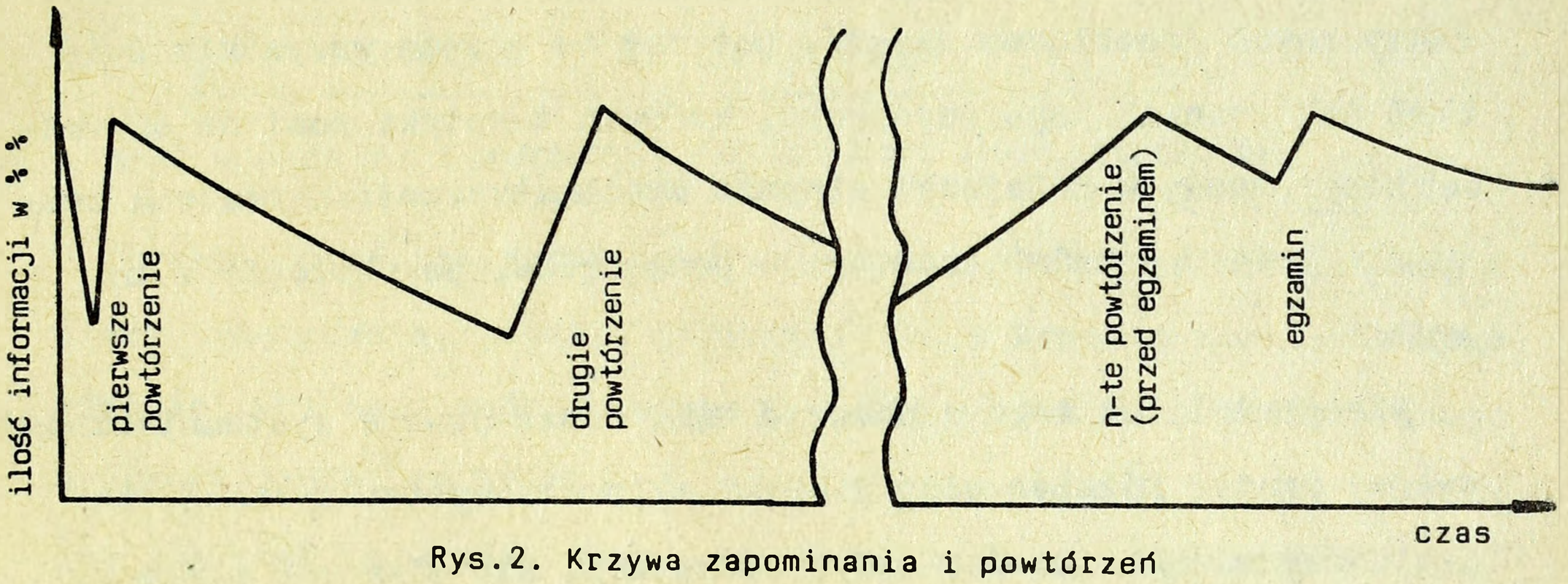

Rys.2. Krzywa zapominania i powtórzeń

Z krzywej zapominania wynika, że po przyjęciu informacji np. poprzez wykład lub w drodze samodzielnego studiowania, proces zapominania następuje szybko, Największy w ciągu pierwszych godzin, a następnie wolniej. W ten sposób po trzydziestu dniach w naszej pamięci pozostaje 30% informacji, a przez długi czas utrzymuje się zaledwie na poziomie około 10%. Dla zatrzymania w pamięci w miarę możliwości dużej liczby informacji konieczne jest ich utrwalenie, a to można osiągnąć przez powtarzanie. Należy jednak pamiętać, że najbardziej skutecznym przywoływaniem informacji jest powtórzenie materiału w czasie, kiedy ubytek przyswajanych wiadomości nie jest duży, to jest - jak obrazuje to krzywa zapominania /rys. nr 1/- w tym samym dniu, po kilku godzinach. Następne powtórzenia mogą być dokonywane w większych odstępach czasowych. Skuteczność takich powtórzeń obrazuje wykres na rys. 2.

Trzeba też pamiętać, że ilość zapamiętanych informacji nie jest proporcjonalna do ilości powtórzeń. Kolejne powtórzenia następujące bezpośrednio po sobie przynoszą coraz mniejszy przyrost informacji zapamiętanych, a nawet nie powiększają go wcale.

Systematyczność pracy słuchaczy AON zostaje w pewnym sensie narzucona - jak wspomnieliśmy wcześniej - organizacją zajęć dydaktycznych /rozkładem zajęć/. Dotyczy to przede wszystkim ćwiczeń taktycznych /operacyjnych/, których tematyka posiada charakter kompleksowy. W mniejszym stopniu systematyczność narzucona zostaje w innych przedmiotach, np. w pedagogice, psychologii i innych.

Niezależnie od tego słuchacze sami muszą dbać o systematyczność swojej pracy. Różnice między efektami pracy systematycznej, to jest przyswojenie wiedzy małymi porcjami, ale w sposób planowy, a uczeniem się na termin / kolokwium/ bywają wyjątkowo duże.

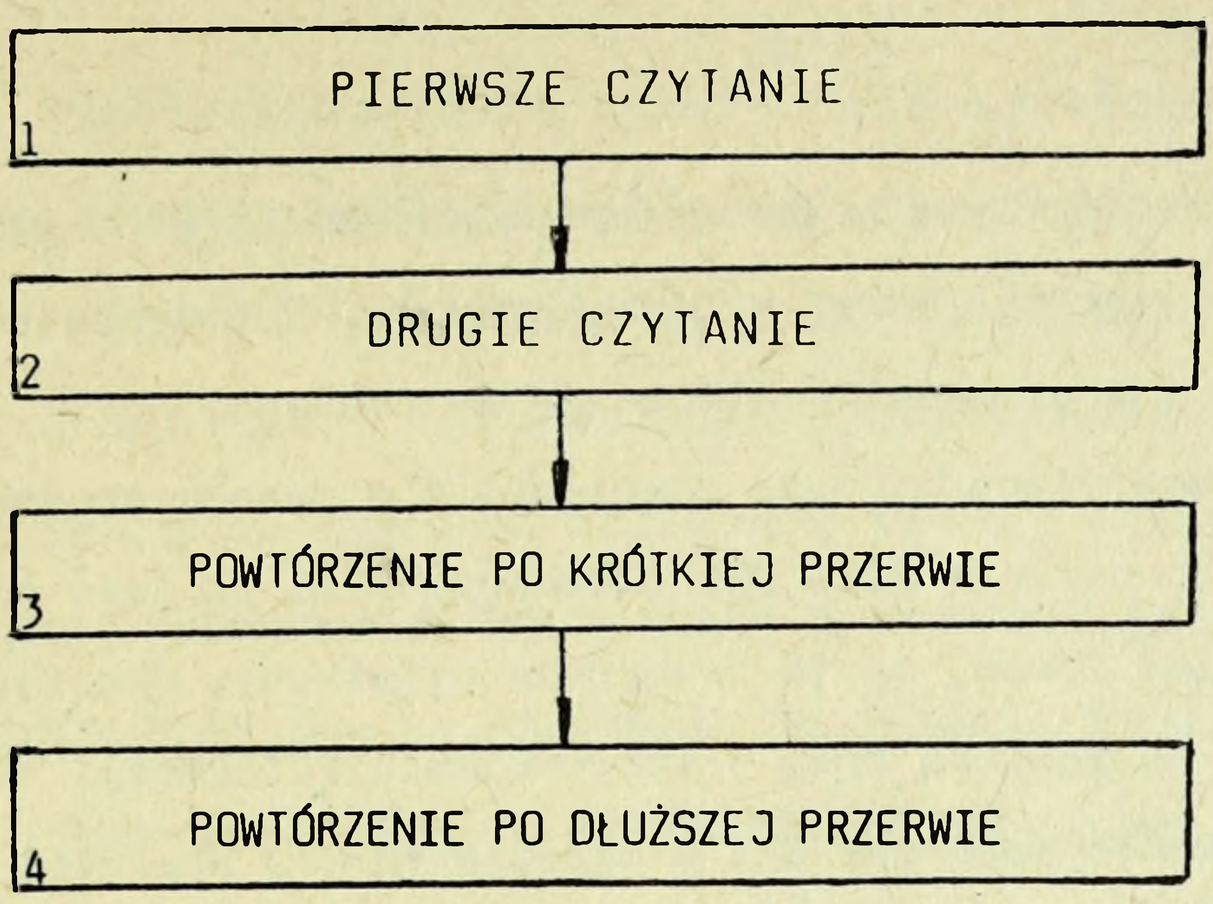

Rys.3. Model uczenia się z podręcznika (skryptu) rozdziału, zagadnienia

Trzeba dodać, że jeśli nawet słuchacz pracujący nieplanowo, niesystematycznie, potrafi przyswoić sobie kosztem snu i własnego zdrowia taki sam zasób informacji /wiedzy/ jak ten, który pracuje systematycznie, to krótko po egzaminie niewiele mu z tego pozostaje. Tak zdobyta wiedza jest powierzchowna i nietrwała. Przez to nie może być użyteczna w pracy zawodowej. Ponadto,bez systematycz-

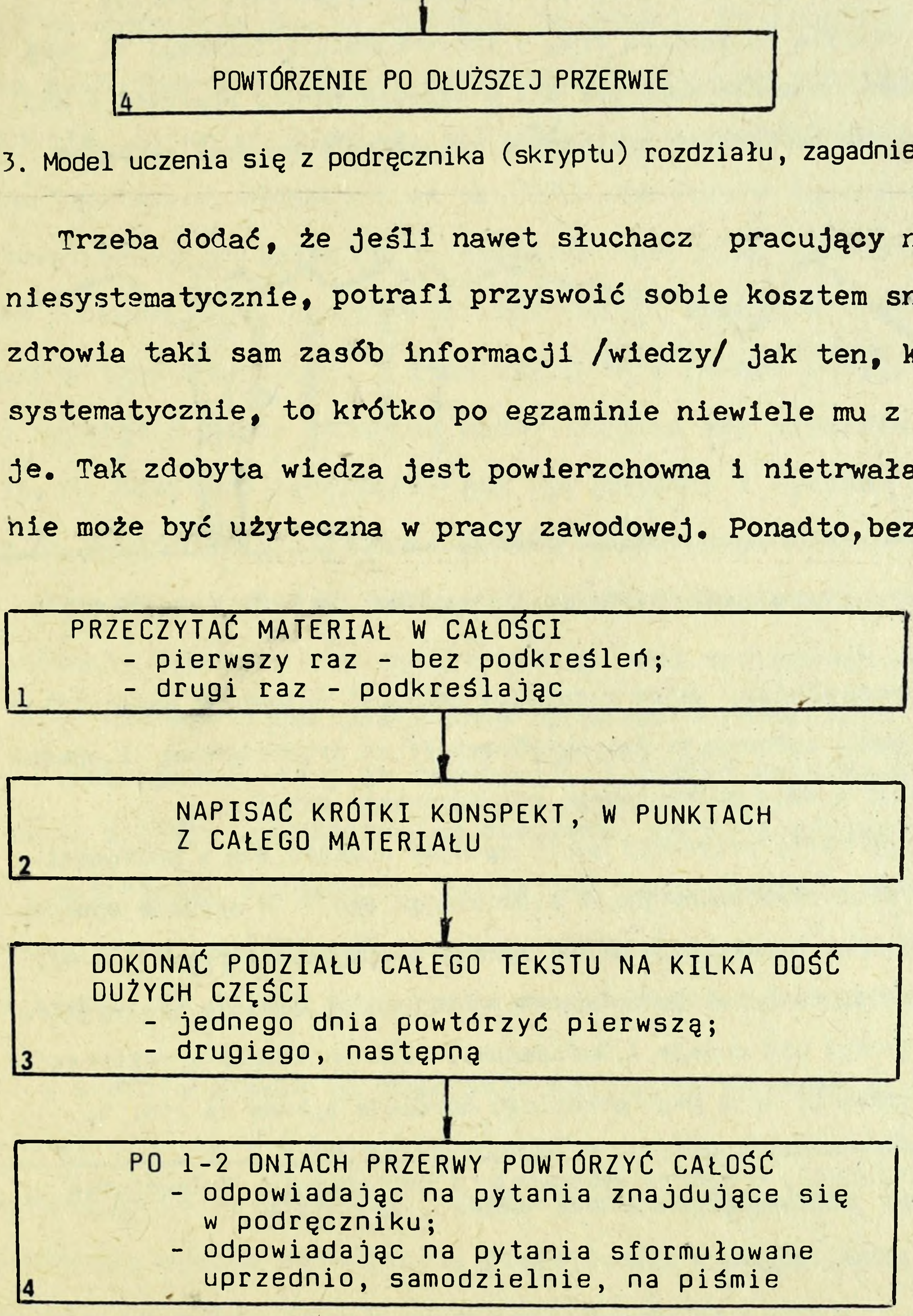

Rys.4. Model uczenia się materiału obszernego (całościowego)

nej pracy słuchacz bywa słabo przygotowany do zajęć bieżących i w ten sposób znacznie mniej z nich korzysta. Tak pracujący słuchacze odstają i w efekcie rozstają się ze studiami.

Oprócz systematyczności duże znaczenie dla zasobu przyswojonej wiedzy ma sposób uczenia się. Dla słuchaczy AON, to jest oficerów w wieku 34-36 lat życia, ma to znaczenie wyjątkowe. Chociaż pamięć odgrywa zasadniczą rolę w przyswajaniu informacji to jest ona jednak znacznie mniejsza niż w okresie szkoły średniej i WSO. Dlatego też bardzo niekorzystne i mało efektywne jest werbalne

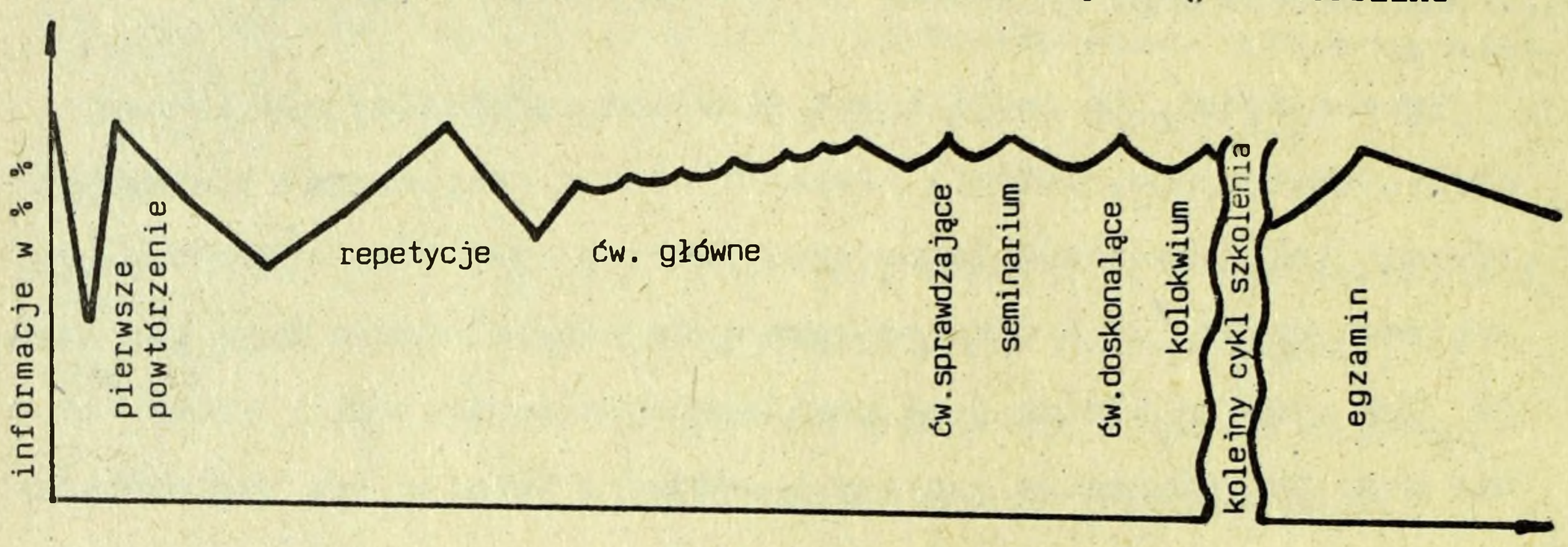

Rys.5. Krzywa przyswajania wiedzy i umiejętności w cyklach nauczania i uczenia się

przyswajanie wiedzy. Dobre rezultaty przynosi natomiast samodzielne przyswajanie informacji /zapamiętywanie/ ze zrozumieniem i operowanie nimi w toku praktycznego rozwiązywania zadań.

Dlatego warto przyswoić sobie sposoby uczenia się z podręcznika /skryptu/ opracowane przez J.Rudniańskiego.x/ W skrócie sposoby te można ująć w następujące dwa modele postępowania /rys. 3 i 4/.

W przedmiotach taktyczno-operacyjnych model uczenia się wygląda nieco inaczej niż podaje J.Rudniański. Jest on bowiem upraktyczniony ćwiczeniami. Rytm jego przebiegu obrazuje wykres na rys. 5.

---

x/ J.Rudniański, O dobrym wychowaniu i kształceniu. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, W-wa 1985 r., s. 143-144.

Można tu zaobserwować dużą rytmiczność powtórzeń, do których słuchacze zostają zobligowani programem zajęć. Jednakże mając na uwadze krzywą zapominania oraz ekonomię wydatkowania pracy, sami muszą zabiegać o przywołanie i utrwalenie informacji w swojej pamięci. Tak np. najlepsze efekty można otrzymać, jeśli pierwszego powtórzenia dokonujemy z notatek jak najwcześniej, tuż po wykładzie np. w przerwie obiadowej. Do drugiego powtórzenia zostajemy zobligowani wyznaczonym terminem repetycji. To zajęcie, aczkolwiek polega ono głównie na zastosowaniu metody receptjonalno-odtwórczej i ma na celu utrwalenie informacji, równocześnie obliguje do korzystania nie tylko z notatek wykładu, ale podręczników, skryptów i instrukcji; znacznie więc poszerza zakres treści wykładu. Z tych względów w ramach przygotowania się do repetycji można stosować model uczenia się przedstawiony na rys. 3. Niektóre ze źródeł, jak np. notatki z wykładu będą służyły do powtórzenia, ale inne trzeba sobie przyswoić od nowa.

Mnogość materiałów źródłowych sugeruje konieczność dokonywania porównań, szukania analogii i różnic oraz wyciągania wniosków, a więc nie wystarcza pamięciowe opanowanie materiału.

Trzeba dodać, że plan repetycji, z którym zapoznawani są słuchacze z dużym wyprzedzeniem czasowym, narzuca wybiórcze traktowanie materiałów źródłowych /określone zagadnienia/. Wszystko to wskazuje na konieczność, aczkolwiek pamięciowego przyswajania informacji, to jednak z głębokim zrozumieniem ich istoty.

W krótkim czasie po repetycji następują ćwiczenia, w których wiedzę zdobytą w toku wykładu oraz w wyniku dokonanych powtórzeń, wprzęgamy do praktycznego rozwiązywania zadań. Jest to wyjątkowo skuteczny sposób utrwalania, poszerzania i pogłębiania wiedzy, przede wszystkim jednak skuteczny sposób zdobywania umiejętności praktycznego jej stosowania.

Występujące w ćwiczeniu problemy obejmują zwykle cały kompleks zagadnień, z różnych przedmiotów, a nawet dziedzin wiedzy. Od ćwiczących słuchaczy wymaga to kompleksowego, a nierzadko interdyscyplinarnego podejścia. Jeżeli na przykład tematem zajęć jest rekonesans dowódcy, sprecyzowanie decyzji i postawienie zadań podwładnym, to przygotowując się do niego należy sobie przypomnieć /powtórzyć/:

1. Przed opracowaniem planu rekonesansu:
   - co ten plan obejmuje;
   - kto, kiedy i w jaki sposób go opracowuje;
   - kto powinien w nim uczestniczyć;
   - jak grupa rekonesansowa pracuje w terenie.
2. Po opracowaniu planu:
   - treści rozważane /referowane/ na poszczególnych punktach rekonesansu;
   - sporządzić tezowy konspekt wystąpień w określonej roli;
   - dokonać próby takiego wystąpienia przy korzystaniu z mapy, a tylko w wypadku konieczności z konspektu.

Wymaga się też poprawności i samodzielności myślenia oraz ciągłego operowania zdobytą już wiedzą teoretyczną.

Aby tak mogło być, aby można sobie zapewnić śmiałość, swobodę i pewność poczynań w rozwiązywaniu zadań, trzeba do każdego zajęcia /praktycznego/ dokonywać cząstkowych powtórzeń teorii, to jest zagadnień związanych tematycznie z zajęciem. Zakres koniecznego powtórzenia podawany jest zwykle przez nauczycieli /autora ćwiczenia/ w założeniu do danego zajęcia /praca do wykonania/. Nie stanowi to zbyt dużego obciążenia czasowego aczkolwiek wpływa na jego napięcie. Jest jednakże wyrazem systematyczności i, jak wskazuje to wykres na rys. 5, powiększa obszar wiedzy utrwalonej. Powtórzenia osiągają wyjątkowe znaczenie w połączeniu z praktyką ćwiczenia.

Tak utrwalony materiał pozostaje na długo w pamięci i zostaje skutecznie zużytkowany w późniejszej pracy zawodowej.

Kolejnym przedsięwzięciem wymagającym powtórzenia materiału teoretycznego jest seminarium. Ponieważ jego celem jest przede wszystkim pogłębienie wiedzy z wybranych zagadnień przerobionych w danym cyklu kształcenia, wymaga gruntownego przygotowania się a przez to i czasu. W ramach przygotowania się do zajęcia seminaryjnego można więc wykorzystywać model uczenia się podany na rys. 3, ale w pierwszym czytaniu trzeba dokonać zebrania i wyboru materiału, którym należy się zająć bardziej szczegółowo.

Należy zdać sobie sprawę z faktu, że oprócz pogłębienia i poszerzenia zdobytej wiedzy, bardzo ważne jest również zdobywanie umiejętności uczestniczenia w zajęciu /dyskutowania/. Jej podstawą jest umiejętność operowania wiedzą, a ta wymaga rzetelnego przygotowania oraz łączenia z nią doświadczeń praktycznych zdobytych w ćwiczeniu.

Kolokwium w przypadku systematycznego przygotowania się do poszczególnych rodzajów zajęć może przyjąć formę powtórzeń ujętą w punktach 3 i 4 na rys. 4. Bywa jednak, że przygotowanie się wymaga przestudiowania nowej, dotąd nieznanej pozycji, której opanowanie wymaga zastosowania modelu przedstawionego na rys. 4.

Po kolokwium, które zamyka cykl /semestr/ kształcenia, słuchacze odbywają zwykle kolejne cykle różnych form zajęć /wykłady, repetycje, ćwiczenia, seminarium i kolokwium/ dotyczące innej formy prowadzenia działań bojowych /operacji/ i dochodzą do egzaminu rocznego. Podobnie jak kolokwia - wymaga on powtórzenia całego materiału wg wspomnianego modelu.

Można powiedzieć więc, że przyswajanie wiedzy i umiejętności z zakresu przedmiotów taktyczno-operacyjnych wymaga znacznie większej liczby powtórzeń niż inne przedmioty. Trzeba jednakże podkreś-

lić, że są to przedmioty, których opanowanie powinno zapewnić sprawność dowodzenia, wymagającego nie tylko rozległej i wszechstronnej wiedzy, ale i jej operatywności.

Praca w zespołach organizowanych przez nauczycieli polega na wykonaniu zadań przypadających na naukę własną w wyznaczonych przez nich zespołach i wydzielonym zakresie. Podziału grupy i zadań dokonuje się w wypadku, kiedy przygotowanie wymaga dużego nakładu pracy, natomiast czasu - z różnych względów - jest niewiele. Wyznaczone zespoły słuchaczy mogą otrzymać zadania identyczne, lub różne. W toku zajęcia starsi zespołów referują /przedstawiają/ rezultaty pracy, a członkowie mogą go uzupełniać zapoznając w ten sposób z zagadnieniem słuchaczy pozostałych zespołów w grupie.

Takim sposobem przygotowane może być na przykład zajęcie grupowe nt. wspomnianego wcześniej "Rekonesansu, sprecyzowania decyzji i postawienia zadań". Z grupy szkoleniowej wyznacza się kilka zespołów /podgrup/, z których jeden przygotowuje plan rekonesansu, drugi - precyzowanie decyzji i postawienie zadań dla wykonawców, a trzeci - organizację współdziałania, dowodzenia i zabezpieczenia działań bojowych. W tych warunkach każdy z członków danej podgrupy wykonuje identyczne prace /graficzne, tekstowe/, a wyznaczony do referowania na zajęciu, zapoznaje z nimi całą grupę. Członkowie danej podgrupy mogą te treści uzupełniać, ewentualnie powtórzyć. W ten sposób z treściami i sposobem ich przedstawienia, ewentualnymi uzupełnieniami i uwagami prowadzącego zajęcie zapoznają się pozostali słuchacze z grupy.

Jeżeli do przygotowania niżej wymienionego zajęcia zostanie wyznaczona grupa /grupy/ rekonesansowa np. dowódca związku taktycznego, szefowie wydziałów i szefowie rodzajów wojsk i służb, to słuchacze występujący w tych rolach przygotowują się jak poprzednio, ale zobowiązani są uwzględnić wymagania wyznaczonego dowódcy /swego

przełożonego/, a zajęcie przyjmuje formę dowódczo-sztabowego.

Kolejny przykład takiej pracy samokształceniowej może stanowić przygotowanie się do seminarium referatowo-dyskusyjnego. Wyprzedzając w czasie planowe seminarium, prowadzący go wyznaczy 1-2 słuchaczy do opracowania 1-2 zagadnień. Ci referenci na podstawie dostępnej literatury przygotowują referaty i wygłaszają je na zajęciu /seminarium/. Pozostali słuchacze z grupy przygotowują się do każdego z zagadnień, ale z jednego ze źródeł lub z notatek własnych, a więc stosunkowo ogólnie lub głęboko, ale jednostronnie i przedstawiają poglądy określonych autorów lub własne na podstawie przestudiowanego źródła w toku dyskusji, na zajęciu.

W ten sposób kilku słuchaczy w grupie opanowuje wyznaczone zagadnienia w możliwie szerokim i głębokim zakresie przekazując te informacje pozostałym. Ci natomiast, mając przyswojony materiał ogólnie oraz dość powierzchownie, stosunkowo łatwo przyswajają informacje przekazywane przez głównych referentów i w ten sposób pogłębiają swoją wiedzę i umiejętności.

Należy jednakże pamiętać, że na przygotowujących materiały cząstkowe spoczywa duża odpowiedzialność. Od ich przygotowania się, umiejętności przekazania oraz zainteresowania pozostałych kolegów w grupie[x/] przedstawionym zagadnieniem, zależy aktywność, uchwycenie istoty przekazywanego problemu oraz procent zapamiętanych informacji przez pozostałych członków grupy szkoleniowej. Tylko w takich warunkach podział zadań na naukę własną oraz zespołowa praca nad ich wykonaniem może przynieść pożądane efekty.

---

x/ Wpływają na to jeszcze inne czynniki, zwłaszcza przygotowanie się, nastawienie i aktywność w dyskusji pozostałych słuchaczy w grupie.

Tymczasem w praktyce przygotowania się do zajęć, częstym błędem popełnianym przez słuchaczy jest całkowite zdawanie się na przygotowujących referaty i wysłuchanie ich na zajęciu. Zajęcie staje się więc mało ciekawe, dyskusja słaba, a uczestnicy wynoszą z niego małe korzyści.

Jeszcze większe błędy popełniane są w seminariach ćwiczeniowych, w wypadkach gdy starszy grupy dokonuje rozdziału zagadnień między słuchaczy. Każdy z nich przygotowuje się wtedy tylko do jednego z nich i to zaledwie z jednego źródła, często jedynie z notatek. W konsekwencji przeprowadzone seminarium nie osiąga w pełni zamierzonego celu. Dlatego też w toku przygotowania się do kolokwium czy egzaminu słuchacze przyswoić muszą cały materiał prawie od nowa. Co gorsze, zostaje on opanowany na krótko, nietrwale i w pracy zawodowej nie może być wykorzystany.

Praca w zespołach koleżeńskich /nieformalnych/ różni się od poprzedniej znacznie większą powszechnością oraz sposobem zorganizowania. Jest ona bowiem stosowana w ramach przygotowania się do kolokwiów, egzaminów, czasem do seminariów, a przede wszystkim do ćwiczeń grupowych.

Dobór zespołów jest samorzutny, na zasadzie poczucia koleżeństwa i wzajemnej sympatii. Liczebność zespołów może być różna - 3-5 słuchaczy. Zarówno mniejsza, jak i większa liczebność utrudnia pracę. Za mała, ogranicza szerokość i głębię spojrzenia, a zbyt duża, aktywność członków zespołu w dyskusji.

Jakkolwiek podkreślamy powszechność występowania tej formy samokształcenia, to równocześnie mocno należy zaakcentować, że najlepsze efekty przynosi ono przy organizowaniu powtórzeń w toku przygotowania się do egzaminów i kolokwiów oraz do ćwiczeń grupowych.

Dlaczego przy powtórkach w ramach przygotowania się do kolokwiów i egzaminów? Dlatego, że istotne problemy, zagadnienia, podstawowe informacje, wiedzę i umiejętności w celu głębokiego ich zrozumienia i przyswojenia, należy zdobywać indywidualnie. Jest to forma, która przynosi najwyższe efekty. Na studiach w AON wiedza jest zbyt obszerna i przez to nie tylko trudna, ale i niemożliwa do werbalnego opanowania przez słuchaczy. Przede wszystkim jej zrozumienie bardzo często wymaga zastanowienia, indywidualnego skonfrontowania z wiedzą już posiadaną. Natomiast powtarzanie obszernego materiału, wcześniej przyswojonego, ale słabo utrwalonego nie tylko ułatwia jego dokonanie, ale zwiększając zaangażowanie emocjonalne wpływa na trwałość jego zapamiętania. Bardzo często pozwala zwrócić uwagę na nieco inne aspekty danego zagadnienia, problemu, daje możliwość zapoznania się z innymi punktami widzenia, a więc poszerza jej obszar, horyzonty myślowe słuchaczy.

Jaki model pracy można przy takim powtarzaniu zastosować? Chociaż w praktyce stosowane są przez słuchaczy modele różne, to najbardziej korzystny jest taki, w którym wszyscy członkowie danego zespołu dokonują powtórzenia całego materiału indywidualnie wg modelu na rys. 4. Bardzo pomocne w tym względzie bywają opracowane przez zainteresowaną kadrę i wydane słuchaczom zagadnienia. Dopiero po przygotowaniu indywidualnym, grupa /zespół/ może zbierać się w określonym miejscu i ponownie powtarzać cały materiał wg wydanych zagadnień .

Jak w każdej organizacji, tak i tu - aczkolwiek nie jest to organizacja formalna - obowiązują pewne reguły gry. Tak np. poszczególne zagadnienia powinny być referowane przez kolejnych słuchaczy, zgłaszających się lub wskazanych przez nieformalnego starszego zespołu.x/ Kiedy główny referujący zakończy swoje wystąpienie, pozostali

---

x/ Starszym staje się słuchacz, który zdobędzie autorytet.

mogą go uzupełniać. Prowadzi się więc dyskusje w celu pełnego naświetlenia zagadnienia.

W podobny sposób kolejni słuchacze przedstawiają następne zagadnienia i prowadzona jest nad nimi dyskusja. W wypadku niemożliwości wyczerpania zagadnień, należy wrócić do notatek lub innego źródła.

Takie zespołowe powtórzenie materiału ogromnie oszczędza czas, a ponadto jest doskonałą formą utrwalania materiału; umożliwia wszechstronne naświetlenie, a więc pogłębienie i poszerzenie jego znajomości. Dodatkowa korzyść dla uczestników zespołowego powtarzania wynika z tego, że nabywają oni również umiejętność precyzyjnego wyrażania myśli, wyróżniania spraw najistotniejszych oraz zdobywają odwagę i swobodę w publicznym występowaniu.

Praca zespołowa może w znacznym stopniu ułatwić przygotowanie się do zajęć w toku ćwiczeń grupowych. Ogromnie dużo czasu zabiera w nich na przykład zapoznanie się z sytuacją /odszukanie na mapie położenia wojsk własnych i nieprzyjaciela/, naniesienie, to jest uzupełnienie rysunku i opisu na mapie informacjami dodatkowymi, z założenia oraz wrysowanie zadania własnego i sąsiadów, a także podkolorowanie sytuacji. Jest to praca przygotowawcza do zasadniczego wysiłku umysłowego, aczkolwiek pojedynczym słuchaczom może zabrać do kilku /2-3/godzin. Jeżeli grupa liczy 10-16 słuchaczy to ich praca przygotowawcza zabierze 10÷16 x 2h = 20÷32, a nawet 10÷16 x 3h = 30÷48 roboczogodzin. Dlatego też wskazane jest, aby całą pracę wstępną wykonało np. dwóch słuchaczy w grupie i przygotowało w ten sposób zapoznanie z sytuacją pozostałych, którzy w tym czasie mogą powtórzyć teorię zagadnienia.

Zapoznanie z sytuacją może się odbyć w sali grupowej przy wywieszonej mapie /odpowiednio podkolorowanej/. Jest to swego rodzaju

informowanie operacyjnej grupy. Dokonujący go bowiem słuchacz /słuchacze/ powinien zapoznać grupę z dotychczasowym przebiegiem działań i aktualnym położeniem wojsk, ze szczególnym uwzględnieniem zadania realizowanego przez ćwiczący oddział /związek taktyczny, operacyjny/ i dokładnym jego położeniem. W następnej kolejności, ten sam słuchacz, lub następny przygotowujący, zapoznaje z otrzymanym zadaniem taktyczno-operacyjnym,wskazuje je na mapie. W toku trwania lub bezpośrednio po zakończeniu informowania przez odpowiedzialnych słuchaczy mogą być zadawane pytania przez słuchających oraz dodatkowe wyjaśnienia i odpowiedzi ze strony informujących.

Po zapoznaniu się z sytuacją wszyscy słuchacze powinni uzupełnić informacje na swoich mapach, dokonać odpowiedniego podkolorowania na nich sytuacji, wykorzystując mapę przygotowaną przez kolegów i rozwieszoną w sali, a następnie przystąpić do rozwiązania wyznaczonych zadań.

Przygotowaniem tego typu informowania, powinni się zajmować kolejno, słuchacze w grupie, w ramach rozkładania obciążeń na rzecz grupy, na wszystkich jej członków.

Dalszy tok pracy, na przykład nad wypracowaniem decyzji może się odbywać indywidualnie lub w zespołach. Każdy z tych sposobów posiada zalety i wady. Wielką zaletę posiada na przykład indywidualne rozwiązywanie problemu,bo pozwala go dogłębnie zbadać /przeniknąć/ i daje satysfakcję, ale niedoświadczonym słuchaczom zabiera niewspółmiernie dużo czasu. Dla słabo przygotowanych taktycznie, a więc w początkowym okresie studiów, staje się ono nawet niemożliwe.

Praca w małych zespołach przyniesie pożądane efekty, jeśli zapewni ona rozwój najsłabiej przygotowanym, to jest nie dopuści do zepchnięcia ich na margines zespołu. Dlatego też wskazane jest,

aby każdorazowo inny słuchacz dokonywał np. oceny nieprzyjaciela, możliwości wojsk własnych oraz warunków terenowych, sporządzał kalkulacje czasowo przestrzenne, kalkulacje nasycenia sił i środków czy też formułował określone treści: oceny, zamiaru działań, zadań dla wykonawców, itp.

Wskazane jest, aby w zespołowym wypracowaniu koncepcji działania wysłuchać kilku możliwych rozwiązań, a ponadto argumentów i uzasadnień przemawiających za ich przyjęciem. W taki sposób, w grupie szkoleniowej może być wypracowanych kilka koncepcji działania /tyle, ile zespołów/. W tych warunkach członkowie każdego z zespołów potrafią ich bronić na zajęciu, przedstawiać argumenty, które za takim rozwiązaniem przemawiają. Jeżeli nawet w toku zajęcia, w wyniku rozstrzygnięcia przez wykładowcę, trzeba się będzie z przyjętej koncepcji wycofać, to nie będzie to stratą czasu. Przeciwnie, lepiej zrozumiane zostaną słabe strony jej rozwiązania. Jest to także wielki pożytek w uczeniu się - zrozumienie popełnionego błędu.

Błędem natomiast i często popełnianym przez słuchaczy, jest bezkrytyczne przyjmowanie rozwiązań zdobytych od starszych roczników /"kości"/; przerysowywanie i odpisywanie, a następnie odtwarzanie ich w toku zajęcia. Jeżeli nawet są one rozwiązaniami poprawnymi /katedralnymi/, to referującym brakuje argumentów, które za takim rozwiązaniem przemawiają, nie poznali bowiem drogi do ich przyjęcia. Dlatego niewiele korzyści z tego wynoszą. Powtarzają sformułowania, ale nie bardzo wiedzą o co w nich chodzi. A co najgorsze, nie uczą się myśleć kategoriami taktyczno-operacyjnymi.

Wyjątkowego znaczenia w warunkach studiowania w AON nabiera umiejętność wykorzystania czasu. Uczenie się jest funkcją czasu i zdolności. Wyrabianie umiejętności i nawyków pozwala zwiększyć - jak mówiliśmy wcześniej - ilość informacji przyswojonych w jednos-

tce czasu.[x/] Można to wg autora wyrazić w następujący sposób:

$$U_t = f\ /u_1,\ u_2,\ \ldots\ U_n/ - O_t\ ,$$

co oznacza, że jakkolwiek czas uczenia się danego przedmiotu przez słuchacza zależy od wielu czynników, to może być zapisany jako seria odcinków czasu uczenia $/u_n/$ pomniejszony o czas, który oszczędza on przez wyrobienie umiejętności uczenia się tego przedmiotu $/O_t/$.

Jego stopień nauczenia się jest funkcją stosunku czasu, który poświęcił na nauczenie się, do czasu, który był niezbędny, aby się nauczyć.

$$\text{Stopień nauczenia się} = f\ /\frac{\text{czas uczenia się}}{\text{czas niezbędny do nauczenia się}}/.$$

Należałoby więc dążyć do takiego opanowania umiejętności uczenia się, aby ten stosunek był równy jedności. Wtedy bowiem czas, jaki przeznaczymy na uczenie się, zostanie efektywnie wykorzystany.

Zanim się jednak przystąpi do zastanowienia nad efektywnym wykorzystaniem czasu trzeba dokonać jego bilansu, wiedzieć czym się dysponuje, a jednocześnie zdać sobie sprawę co mamy wykonać. Do przeprowadzenia takich kalkulacji może być pomocny porządek dnia dla słuchaczy AON, zobrazowany na rys. 6. Wynika z niego, że czasu na naukę własną, to jest na samokształcenie i przygotowanie się do bieżących zajęć, jest niewiele /200 minut/. Tym bardziej ekonomicznie należałoby nim gospodarować. Trzeba go po prostu "szanować". Niestety dość często ma miejsce nie najlepsze wykorzystanie czasu nauki własnej. Obserwuje się np. nieregularne, pojedyncze wychodzenie na papierosa, kierowanie pytań do kolegów w nieodpowiednim momencie i nie tylko zabieranie cennego czasu, ale odrywanie od problemu, wybijanie ich z rytmu pracy.

x/ J.Orczyk: Zarys metodyki pracy umysłowej, PWN, W-wa 1984 r.

Warto zauważyć, że w narzuconym /ustalonym/ porządku dnia, jakkolwiek pewne jego przedziały są do ścisłego przestrzegania, jak np. czas posiłków i zajęcia programowe, pozostawia się duży margines czasowy do wykorzystania przez słuchaczy, nie daje jednak pełnej swobody w jego wykorzystaniu, a tym bardziej nie pozwala na rozrzutność.

Należy dodać, że przyjęty porządek dnia jest dostosowany do ludzi /słuchaczy i nauczycieli/ o normalnym rytmie biologicznym. W każdej populacji pewien procent posiada przesunięcie go do przodu lub w tył. Osobników z rytmem przesuniętym do przodu nazywamy "skowronkami" bo największą wydajność pracy uzyskują we wczesnych godzinach rannych. Drudzy noszą miano "sowy" i lubią pracować późnym wieczorem. Dlatego jedni muszą chodzić spać wcześnie /skowronki/ a drudzy dłużej spać rano /sowy/. Wśród jednych i drugich znajdują się tacy, którym bardzo pomaga krótka drzemka poobiednia.

Czy można takie przesunięcie rytmu biologicznego pogodzić z wymogami przestrzegania porządku dnia? Oczywiście. Tym bardziej, że dotyczy to nielicznej grupy słuchaczy. Nic się więc nie stanie, jeśli oni wstaną znacznie wcześniej od innych i wydajnie będą pracować, albo jeżeli w tym samym celu pracują późnym wieczorem /w czasie wolnym lub nawet po godz. 22-giej/ i odpowiednio dłużej odpoczywają rano lub po obiedzie. Najważniejsze to poznać swój rytm, możliwości i efektywnie wykorzystać czas.

W celu właściwego wykorzystania czasu, mimo narzuconego porządku dnia oraz rozkładu zajęć wskazane jest sporządzenie osobistego planu pracy. Nie chodzi tu jednak o sporządzenie planu dla planu, a o choćby najogólniejsze przemyślenie swoich przedsięwzięć. Plany pracy mogą być bowiem długoterminowe i krótkoterminowe. Pierwsze na okres np. semestru czy miesiąca, a krótkoterminowe na tydzień,

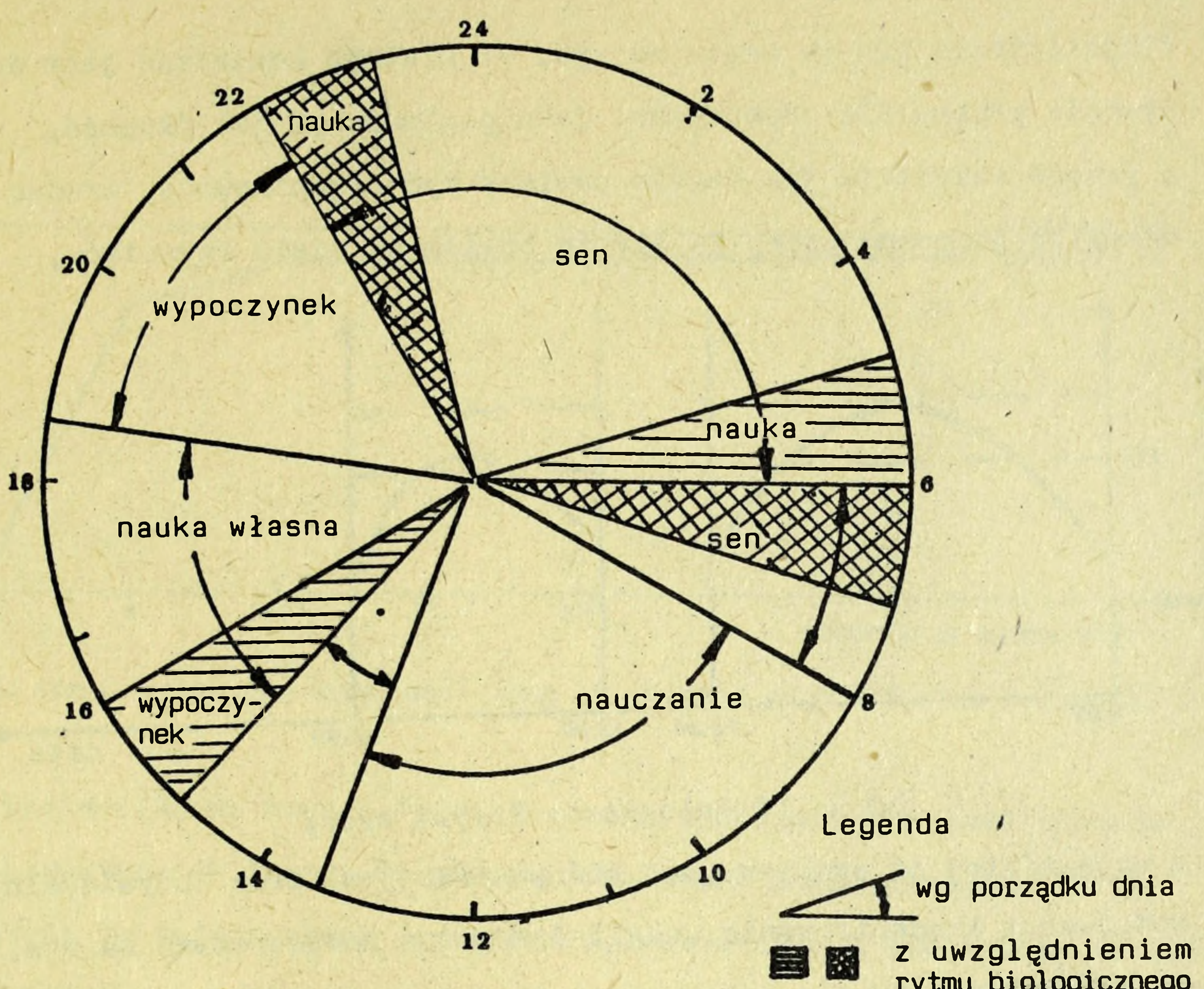

Rys.6. Rozliczenie doby

a nawet na następny dzień. Nie muszą one być nawet pisane. Wystarczy je przemyśleć, mieć w głowie. Chodzi o to, aby widzieć w perspektywie czasu: kolokwia, egzaminy, seminaria, ćwiczenia sprawdzające i pracę kursową, czy dyplomową, a równocześnie konieczność przygotowania się do zajęć bieżących. W perspektywie tych przedsięwzięć należy uwzględnić również czytelnictwo, zwłaszcza literatury pamiętnikarskiej, zbierać, gromadzić odpowiednie materiały, stopniowo zapoznawać się z nimi, a nie czekać i w ostatniej chwili zdobywać je z ogromnym trudem i pośpiesznie przyswajać. Trzeba dodać, że podobnie jak czasu programowego przed południem, 200 minut nauki własnej nie wykorzystamy w całości. Zmęczenie następuje tu znacznie szybciej niż przed południem, jak obrazuje to

fizjologiczna krzywa pracy na rys. 7. Dlatego konieczne jest dokonywanie przerw dla odpoczynku. Jaka powinna być ich długość, a przede wszystkim jak często powinny być organizowane, trudno określić jednoznacznie. Zależy to bowiem od wielu czynników,

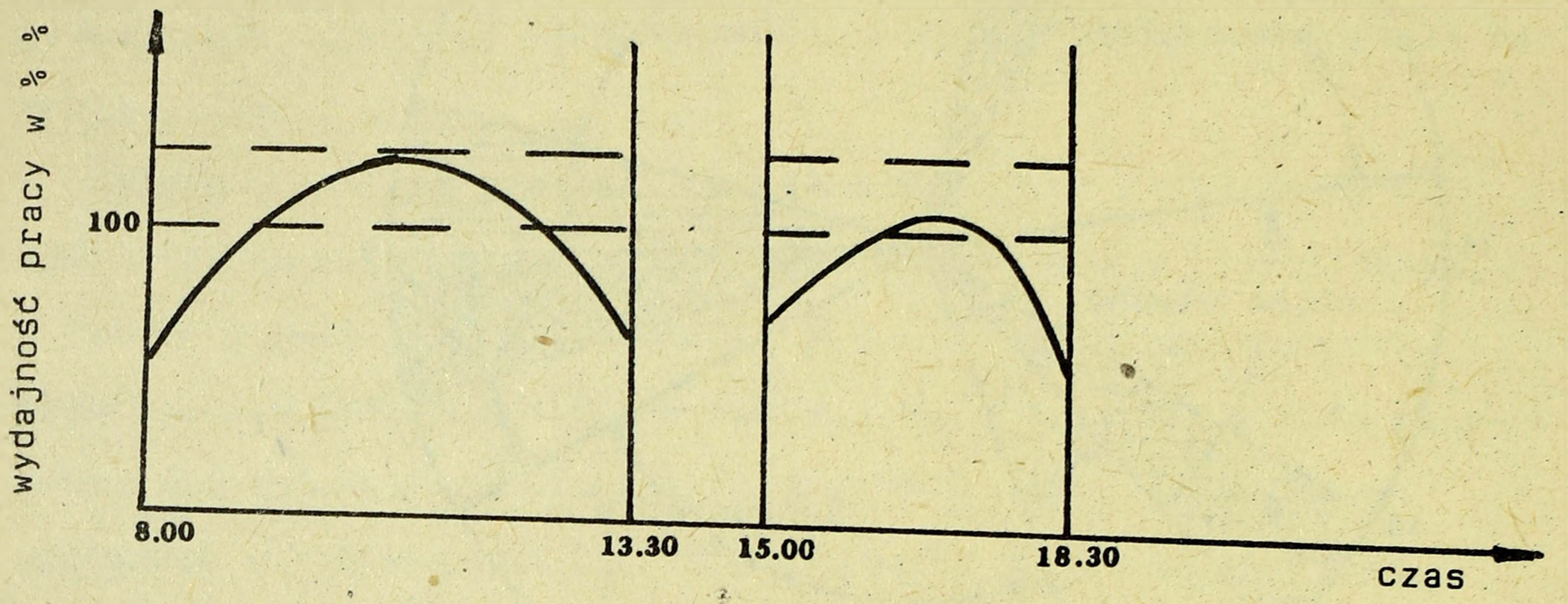

Rys.7. Fizjologiczna krzywa pracy

a najbardziej od problemu, nad którym pracujemy, oraz indywidualnych możliwości koncentrowania uwagi. Jak można zaobserwować na rys. 8 wydłużanie przerw nie wpływa zdecydowanie na zwiększenie wydajności pracy. Najbardziej ekonomiczne są przerwy 5-15-minutowe. Niewskazane jest również ścisłe, zgodnie z upływem oznaczonego czasu /np. 45 czy 60 minut/, dokonywanie przerw w toku pracy nad problemem. Należy go raczej zakończyć lub jego część np. studiowane zagadnienie, a nie przerywać w momencie najbardziej ważnym, godnym uwagi. Nie należy np. przerywać rozważań, czy czytania takiego zagadnienia, jak "Zasady działania OW, jego skład i wzmocnienie" oraz innych zagadnień stanowiących ciąg myślowy. Podobnie niewskazane jest dokonywanie przerw w toku kalkulowania czasu na zorganizowanie działań związku taktycznego czy operacyjnego itp. Jeżeli bowiem takie czynności przerwiemy, to zmuszeni jesteśmy, choćby to było po małej przerwie, zaczynać tę pracę od początku. Warto więc w takich warunkach kierować się problemami, zagadnieniami, częściami wykonanej pracy, a nie tylko czasem jej trwania. Zawsze zaś

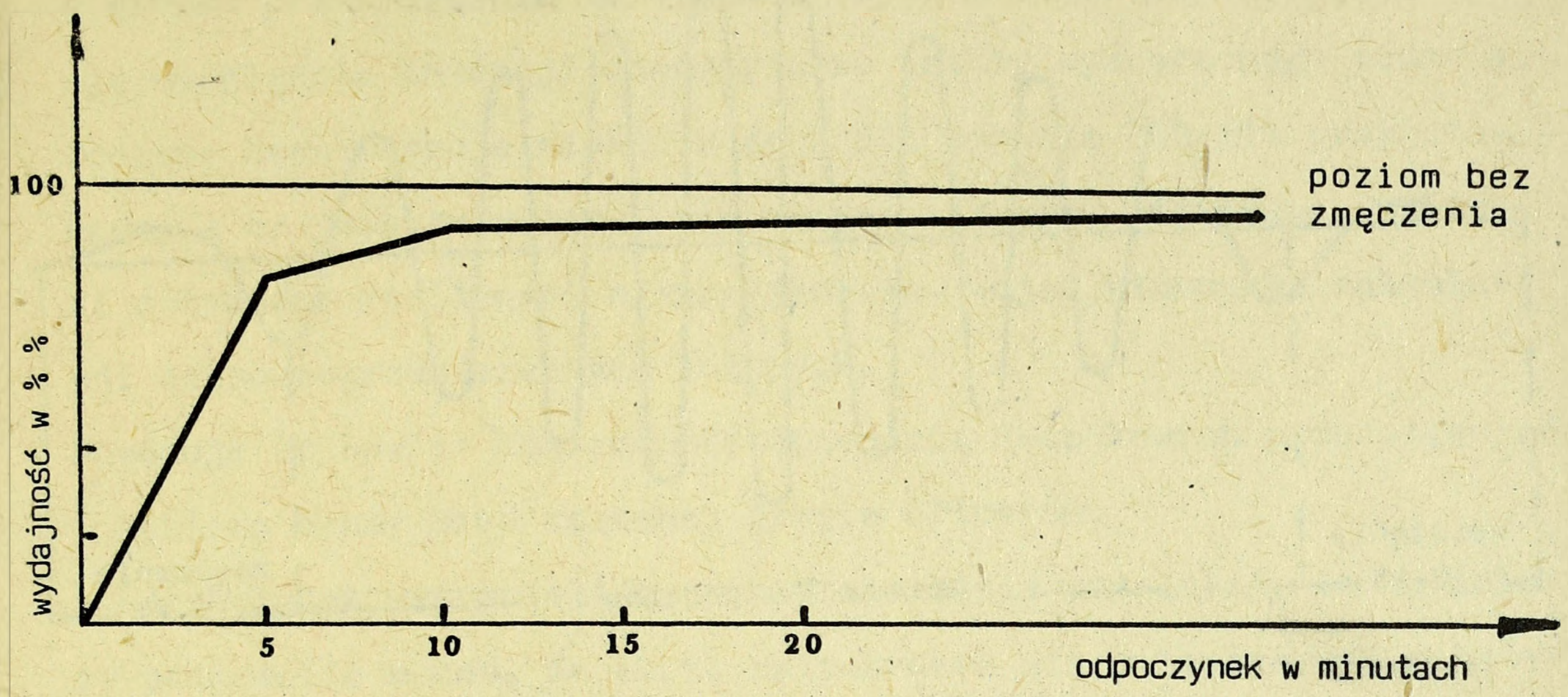

Rys.8. Krzywa zależności wydajności pracy od długości odpoczynku (wg J.Orczyka)

trzeba mieć na uwadze fakt, że nasza wydolność umysłowa posiada charakter cykliczny. Po rozpoczęciu pracy część czasu zabierze swego rodzaju rozruch /wdrożenie/, potem uzyskujemy - jak to można przedstawić wykresem na rys. 9 - wprawę, albo wzrost wydajności i jej spadek, aż wreszcie następuje zmęczenie, którego nie sposób pokonać. Dopuszczenie do takiego zmęczenia jest bardzo niekorzystne, wymaga większej przerwy na odpoczynek. Należy także pamiętać, że po każdych 2-3 cyklach wytężonej pracy umysłowej konieczny jest kilkugodzinny odpoczynek. Takie cykle są np. utrzymywane w czasie zajęć programowych, wyznaczone porządkiem dnia. Należałoby podobny rytm zachowywać przy pracy w dni nie regulowane w rozkładzie zajęć.

Jakkolwiek poruszyliśmy wyżej kilka aspektów poprawnego wykorzystania czasu, to jako problem wcale nie został wyczerpany. Musimy bowiem pamiętać, że i w czasie nauki własnej pracujemy w salach grupowych w składzie licznych grup, z wykorzystaniem map, a na dodatek - kalek technicznych. To wszystko nie tylko zmniejsza wolną przestrzeń sali, bo sięga poza obrzeża stołów, ale zakłóca ciszę i rozprasza uwagę. Przeszkadza. W tych warunkach, nasze

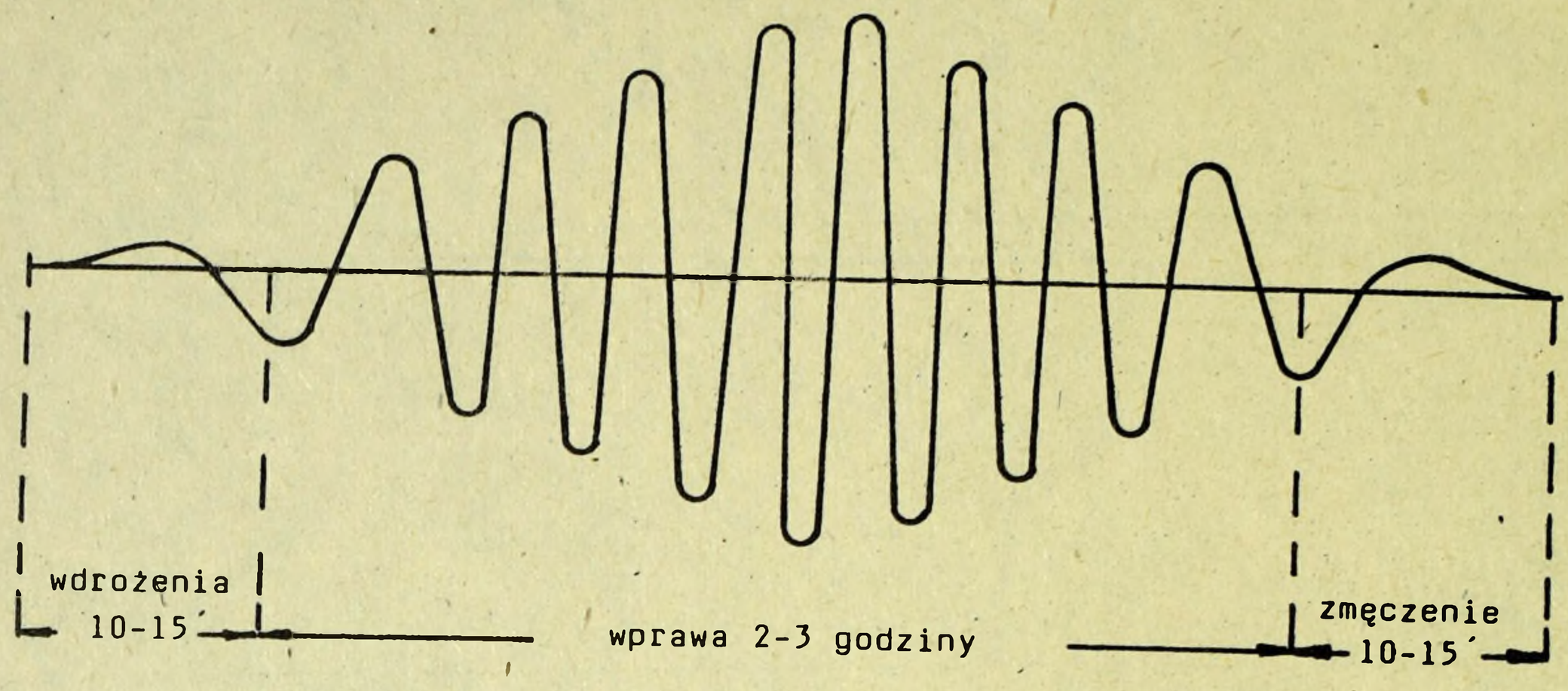

Rys.9. Cykliczność wydajności pracy

zachowanie wywiera ogromny wpływ na wydajność pracy własnej i kolegów.

Dość istotne jest także wykorzystanie czasu ćwiczeń, a zwłaszcza dowódczo-sztabowych, np. w SOD oraz w terenie. W toku ich trwania wydajność pracy zespołu zależy w dużym stopniu od poszczególnych osób funkcyjnych. Nie tylko bowiem jakość przygotowanych meldunków, np. oceny npla, wojsk własnych, wykonanych kalkulacji czasowo-przestrzennych, nasycenia środków walki czy potrzeb środków materiałowych, ale i czas ich przygotowania wpływa na czas i jakość wykonania pracy przez cały zespół ćwiczący /sztab i dowództwo/.

Bardzo niekorzystne jest np. zabieranie zbyt dużo czasu przez wyznaczonego dowódcę na wypracowanie zamiaru, a wiadomo przecież, że dopiero ogłoszenie go nadaje kierunek i wyznacza zakres pracy oficerów sztabu, szefów rodzajów wojsk i służb oraz podległych im komórek. Trzeba dodać, że istotny jest nie tylko czas ogłoszenia zamiaru, ale także jego zwięzłość, jasność i komunikatywność. Zdarza się bowiem, że zostaje on źle zrozumiany i zniekształcony

w drodze przekazywania do wykonawców, a w konsekwencji ich praca nie uwzględnia intencji dowódcy oraz istoty wyznaczonego zadania. Podobne konsekwencje niesie z sobą długotrwałe lub źle przygotowane, a co jeszcze gorsze, nie zgrane z innymi oficerami, meldunki dotyczące możliwości nieprzyjaciela, wojsk własnych, kalkulacji czasowo-przestrzennych i innych.

Powoduje to bowiem konieczność dokonania dodatkowych przedsięwzięć i zabiera cenny czas znacznej grupie oficerów.

Aczkolwiek wspomnieliśmy o czytelnictwie wcześniej, to tu należy podkreślić mocno, że warto zatroszczyć się o lepsze wykorzystanie czasu na czytanie literatury pamiętnikarskiej, zapoznawać z nią szerzej i głębiej niż traktują o taktyce i sztuce operacyjnej podręczniki i skrypty, zwłaszcza zaś zagadnienia dotyczące organizacji i prowadzenia działań. Im lepiej poznamy ten rodzaj literatury, tym bardziej rozwinie się nasza wyobraźnia, poczujemy smak i realia prawdy o walce, działaniu wojsk i sztabów oraz zapewnimy sobie nie tylko lepsze rozumienie ujęć podręcznikowych, ale i swobodę wykorzystania zawartej w nich wiedzy.

Z większym powodzeniem zostanie ona wykorzystana w praktycznym rozwiązywaniu zadań.

2. PRACA SŁUCHACZY NAD ZDOBYWANIEM WIEDZY I UMIEJĘTNOŚCI

2.1. Udział w zajęciach programowych

Słuchacze AON zobligowani są do udziału w zajęciach programowych: regulaminem studiów, porządkiem dnia oraz wymogami nauczycieli akademickich. Z kolei sam udział w zajęciach nie wystarcza do pełnej recepcji przekazywanych w toku ich trwania - wiedzy i umiejętności. Wymaga to bowiem odpowiedniego przygotowania. W niektórych przypadkach ważniejsze może się okazać samo przygotowanie, w którym zostaje wykonane wiele istotnych czynności i których w toku zajęcia już nie wykonujemy, a są one niezbędne w zrozumieniu istoty głównego problemu zajęcia programowego lub dla nabycia określonych umiejętności.

Głębsze dociekania dowodzą, że przygotowania się do zajęć wymagają nie tylko ćwiczenia taktyczne, repetycje i seminaria, ale także wykłady.

2.1.1. Przygotowanie się i uczestniczenie w zajęciach audytoryjnych

Do zajęć audytoryjnych prowadzonych w AON zalicza się: wykłady, repetycje, seminaria i konwersatoria.x/

a/ Wykłady, jakkolwiek uważane są przez słuchaczy za formę zajęć najprostszą, najłatwiejszą i wygodną do zdobywania więdzy, to wyniesione z nich korzyści zależą w znacznym stopniu od przygotowania się do uczestniczenia w nich słuchaczy. Z tych względów nawet najprostsza ich odmiana - wykłady kursowe konwencjonalne wymagają przygotowania.

---

x/ Należy tu również zaliczyć ćwiczenia audytoryjne, ale w ASG WP, z różnych względów tej formy zajęć nie prowadzi się.

Jeśli idzie o wykład kursowy, w którym przekazywany materiał jest uporządkowany i gotowy do przyswojenia oraz odtworzenia, aczkolwiek zasięgiem i głębią informacji nie pokrywa się z podręcznikiem, to przygotowanie się do niego jest stosunkowo niewielkie. Może ono ograniczyć się do przeanalizowania tematu wykładu oraz do przeglądnięcia objętych nim zagadnień w podręczniku lub skrypcie. Byłoby jeszcze lepiej zastanowić się nad każdym z nich i starać się uświadomić, co już znamy, wiemy z tego zakresu, np. uczestniczyliśmy w takiej informacji, wykładzie czy ćwiczeniu. Uzyskuje się bowiem w ten sposób odpowiednie nastawienie do zajęcia, oczekuje odpowiednich treści. W toku jego trwania łatwiej uchwytuje się jego konstrukcje, potrafimy lepiej zrozumieć i uchwycić istotę problemu i odróżniać treści najistotniejsze od peryferyjnych. Uzyskuje się w ten sposób łatwość wzbogacania informacji już posiadanych.

Do wykładu problemowego, który, mimo iż jest ciekawszy dla audytorium, równocześnie stanowi większą trudność w odbiorze informacji, należy się jeszcze lepiej przygotować. W tych warunkach można liczyć na wysoki efekt dydaktyczny pod warunkiem, że słuchacze zapoznają się przynajmniej z jednym źródłem dotyczącym treści wykładu.

Staranniejszego przygotowania wymaga uczestniczenie w wykładzie konwersatoryjnym. Chodzi tu głównie o zapewnienie sobie wysokiej aktywności w toku uczestniczenia w nim. Prowadzona tu bowiem konwersacja nauczyciela ze słuchaczami wymaga nie tylko dużej wiedzy, ale i praktycznego doświadczenia.

Tak więc, każdy z wymienionych wykładów, nawet kursowy, wyróżniający się szerokim stosowaniem metody podającej, wymaga odpowiedniego przygotowania się do uczestniczenia w nim. Jeżeli słuchacze

tego nie czynią, to wyniesione z wykładu korzyści będą odpowiednio mniejsze. Odbiór każdego z nich zależy bowiem od tego, czy słuchacz potrafi zmusić się do wyodrębnienia w nim jego głównych składników myślowych i czy potrafi powiązać je z dotychczas posiadaną przez niego wiedzą. Tylko to bowiem zapewnia odpowiednią pojemność, intensywność i trwałość uwagi, bez której nie tylko jest trudno odebrać wykład, ale i czytać czy w ogóle studiować.

W odbiorze wykładu ogromne znaczenie posiada zainteresowanie, które ma miejsce wtedy, gdy treści przekazywane zaciekawią słuchacza, gdy odczuje on zadowolenie ze zrozumienia relacji, jakie między nimi zachodzą, i kiedy dysponuje zdolnością wykrywania w treści nowych elementów.

Bardzo istotna jest tu zdolność skupienia uwagi, a pomaga temu notowanie. Jako swoista czynność zewnętrzna, z jednej strony, notowanie pomaga w skupieniu uwagi na przekazywanych treściach, a z drugiej, powoduje lepsze ich zapamiętanie. Pomaga również w uszeregowaniu i hierarchizowaniu przekazywanego materiału. Sporządzone zaś notatki ułatwiają dokonywanie powtórzeń.

Notując wykład nie należy oszczędzać papieru. Dlatego notować tylko na jednej stronie otwartego notatnika, zeszytu, pozostawiając drugą na ewentualne poprawki i uzupełnienia. Jednocześnie pozostawiać na zapisanej stronie dużo światła. Po prostu dbać o przejrzystość, bo to pomaga we wzrokowym zapamiętywaniu treści.

Duże korzyści przynosi umieszczanie w sporządzonych notatkach rysunków i szkiców. Specjalnego znaczenia nabierają one w przedmiotach taktyczno-operacyjnych. Należy je wykonywać starannie, w kolorach, równocześnie z kreśleniem ich przez nauczyciela na tablicy lub z omawianiem na schemacie czy przeźroczu. Jeśli nie można zdążyć np. przy omawianiu na schemacie, to pozostawić miejsce

i później uzupełnić /z pozostawionego schematu, a nawet od kolegi/.

Z uwagi na dokładność notowania treści wykładu i sposób zapisu, możemy wyróżnić trzy jego formy:

1. Notowanie planowe, które polega na tym, że notuje się tylko temat i jego zagadnienia , którą to formę mogą stosować słuchacze znający daną problematykę, a chodzi im głównie o sposób uszeregowania danego materiału informacyjnego. Wtedy łatwiej sporządzać rysunki /szkice/.
2. Notowanie tezowe, które polega na tym, że obok tematu i zagadnień notujemy również podzagadnienia i uzupełniamy je definicjami, wzorami oraz własnymi uwagami. Jest to jednocześnie forma zmuszająca słuchaczy do świadomego odbioru, klasyfikacji i selekcji informacji. Pozwala nie tylko przyswoić sobie strukturę informacji, ale daje możliwość dalszych uzupełnień i wzajemnych powiązań. Ten sposób również pozwala na swobodne sporządzanie rysunków.
3. Notowanie stenograficzne stanowiące próbę pełnego zapisu słyszanych i obserwowanych informacji. Wadą stosowania tej formy jest brak własnych przemyśleń i skojarzeń oraz trudność w wykonaniu rysunków. Powszechnie ocenia się, że im więcej, dokładniej się notuje, tym mniej się z tego rozumie, a potem uczy i odtwarza. Ponieważ zwykle nie udaje się zanotować wszystkiego, to bywa, że notuje się informacje uboczne, drugorzędne, a gubi zasadnicze. Jest ono więc mało przydatne i uniknąć go można w drodze omówionego wyżej przygotowania się do wykładu.x/

Trzeba dodać, że chcąc mieć dobre notatki, należy - jak mówiliśmy o tym przy okazji pamiętania i zapominania - po wykładzie,

---

x/ Dokładniej nt. notowania: J.Orczyk op.cit. s. 29-37.

w tym samym dniu, dokonać pierwszego powtórzenia, a przy okazji uzupełnić sporządzone notatki.

b/ Do repetycji przygotowanie należy rozpocząć bezpośrednio po wykładzie /po upływie kilku godzin/ dokonując pierwszego powtórzenia i nie dopuścić do zapomnienia co tylko przyswojonych informacji. Najpóźniej można do tego przystąpić po otrzymaniu zagadnień do repetycji. Przygotowywanie się do tego zajęcia może się odbywać, według wydanych słuchaczom zagadnień, kolejno, lub też zaczynać od tych, które wg naszej oceny są nam najbliższe i najlepiej znane, a następnie przechodzić do trudniejszych. Taka kolejność ma dużą zaletę, bo pozwala stosunkowo szybko opanować część wyznaczonych zagadnień i stwarza się w ten sposób szerszą bazę do przyswojenia kolejnego, trudniejszego materiału.

Polega to przede wszystkim na pamięciowym opanowywaniu informacji z podręcznika, skryptu oraz z notatek własnych wykładu i nabyciu umiejętności odtworzenia go na zajęciu. Dlatego skuteczna może być praca indywidualna według modelu na rys. 4.

Jakkolwiek chodzi tu głównie o pamięciowe opanowanie informacji, a w tym także przygotowanie się do odbycia ćwiczenia taktycznego,x/ w toku którego powtórzone i utrwalone na repetycji teoretyczne założenia mają być wykorzystane, to znacznie lepsze rezultaty przynosi przyswojenie ich ze zrozumieniem. Dlatego, ucząc się pamięciowo np. zasad prowadzenia działań zaczepnych, należy sobie uprzytomnić i posiadać w swojej wyobraźni: strukturę obrony nieprzyjaciela. Wiedzieć, że istnieje jej przedni skraj, że posiada ona pozycje, czy kolejne rubieże bronione przez określone pododdziały i oddziały, że pozycje te i rubieże, są odpowiednio rozbudowane, a broniące ich siły są zwykle wzmocnione. Ponadto na ich korzyść działają jeszcze inne siły i środki, które bywają rozmieszczone w ich ugrupowaniu

---

x/ Repetycje prowadzone są głównie z przedmiotów operacyjno-taktycznych.

lub luż za nimi /na pozycjach lub między nimi/, a także znacznie głębiej.

Trzeba również zdać sobie sprawę, że aby uderzyć na przedni skraj obrony przeciwnika, należy w pierwszej kolejności do niego podejść lub przegrupować własne siły, jeśli to ma się odbyć ze styczności oraz, że to uderzenie, a przedtem podejście czy przegrupowanie musi się odbyć w sposób sprawny, dobrze zorganizowany, przy dobrej osłonie i wsparciu, a uderzenie - równocześnie z sąsiadami. W takich warunkach łatwiej przyswaja się normy i zasady oraz sposób działania poszczególnych rodzajów wojsk.

Po indywidualnym opanowaniu i powtórzeniu wszystkich zagadnień, pożytecznym jest dokonanie kolejnego powtórzenia w zespole koleżeńskim. Nie należy natomiast czynić tego odwrotnie, to jest rozpoczynać przygotowania do repetycji od zespołowego powtórzenia.

c/ Seminaria i konwersatoria należą do wyższych form zajęć dydaktycznych i wymagają gruntowniejszego przygotowania się słuchaczy. Podobnie jak przy repetycji, za początek przygotowania do seminarium można uważać dokonanie pierwszego powtórzenia wykładu. Bardzo pomocne i liczące się jest również przygotowanie się do repetycji oraz cząstkowe powtórzenie materiału w ramach przygotowywania się do kolejnych zajęć w toku ćwiczenia taktycznego. Należy dodać, że z przedmiotów taktyczno-operacyjnych prowadzi się seminaria ćwiczeniowe. Gruntowne przygotowanie do nich rozpoczyna się jednak dopiero po otrzymaniu zagadnień do seminarium i wytycznych /instruktażu/ udzielanych przez prowadzącego zajęcia. Przygotowanie się polega tu na zgromadzeniu i przestudiowaniu materiału źródłowego i napisaniu konspektu w formie tezowej do wszystkich zagadnień. Nie jest ono łatwe. Ale i całe przygotowanie się do seminarium nie jest łatwe. Na zagadnienie podane do przygotowania i mające być

przedmiotem dyskusji prawie nigdy nie znajdujemy gotowych treści w podręcznikach, skryptach i w notatkach z wykładu. Zostają one bowiem tak sformułowane, że obligują do uogólnienia i syntezy kilku zagadnień ujętych w różnych źródłach. Wymaga to dokładnego przestudiowania kilku źródeł, zapoznania się z poglądami wielu autorów i wyrobienia sobie na tej podstawie własnego. Wskazane jest,aby brać również pod uwagę doświadczenia z odbytego ćwiczenia. W ten sposób należy przygotować treści poszczególnych zagadnień. Dopiero wtedy, po takim przestudiowaniu i przemyśleniu treści, opracować na piśmie tezy kolejnych zagadnień.

Błędem jest natomiast pisanie gotowych wystąpień, to jest pełnych treści zagadnień, już w toku czytania pierwszego źródła. Wtedy sprowadza się to do streszczenia zagadnień ujętych w podręczniku /skrypcie/ i przez to nie odpowiada tematowi zagadnienia.

Jeszcze większym błędem jest rozdzielanie zagadnień przez słuchaczy między siebie, przez starszego grupy - co niestety miewa miejsce - i przygotowywanie się poszczególnych słuchaczy tylko do jednego z nich. Tak przygotowane seminarium jako przedsięwzięcie dydaktyczne nie może zapewnić osiągnięcia celu. Jego uczestnicy nie zostają bowiem przygotowani do dyskusji, która jest przecież istotą semimarium,i nie opanowują odpowiedniego zakresu wiedzy, nie doskonalą jej.

W toku seminarium poszczególne zagadnienia referują zgłaszający się słuchacze lub wyznaczeni przez prowadzącego zajęcie. Następuje dyskusja, którą kieruje nauczyciel,udzielając głosu zgłaszającym się słuchaczom. Po wyczerpaniu pierwszego zagadnienia i podsumowaniu przez nauczyciela, przechodzi się do zagadnień następnych.

Aktywność w dyskusji jest wyrazem zaangażowania słuchaczy, a równocześnie dowodzi znajomości poruszanych problemów, świadczy o tym, że śledzą oni rozwój prowadzonej dyskusji i że mają coś do

powiedzenia na dany temat. Tą drogą ugruntowują swoją wiedzę, znajdują argumenty uzasadniające wyrobione poglądy i przekazują je innym. Dlatego też aktywność jest bardzo ceniona przez nauczycieli.

Należy jednakże pamiętać, że umiejętność dyskutowania jest sztuką, której także trzeba się uczyć. Dlatego zaleca się, aby zanim zabierzemy głos, zapisać to w formie choćby najkrótszej dyspozycji, mimo że nie zamierzamy tego odczytywać. Nie należy też w dyskusji oceniać wystąpień kolegów używając takich zwrotów, jak: ..."nie zgadzam się z wystąpieniem", czy "zdaniem lub stwierdzeniem kapitana X, bo "...

Należy raczej formułować swoje myśli z szacunkiem dla innych dyskutantów, jak np.: ..."Chciałbym dodać..., przedstawić pogląd innego autora - który mówi, że".... Można też powiedzieć: ..."wydaje mi się, że..." itp.

Bardzo istotna jest również troska o precyzję wyrażania swoich myśli. Dlatego trzeba systematycznie kontrolować swoją wypowiedź, aby odpowiadała tematowi, była zwięzła i jasna. Po prostu mówić tylko tyle, ile trzeba, i to, co chcemy, a nie tyle i to, co wiemy na dany temat.

Do seminarium referatowo-dyskusyjnego referaty przygotowują, ujmując w nich pełne treści i wygłaszają, słuchacze wyznaczeni przez nauczyciela prowadzącego. Pozostali słuchacze przygotowują się do każdego zagadnienia w podobny sposób jak do seminarium ćwiczeniowego. Na zajęciu po wygłoszeniu wszystkich referatów i ewentualnych koreferatów prowadzi się dyskusję, w której zabierają głos kolejni słuchacze przedstawiając swoje ewentualne uzupełnienia czy inne poglądy według przygotowanych przez siebie tezowych

konspektów, na podstawie przestudiowanych materiałów źródłowych.

Przygotowanie się i uczestniczenie w konwersatorium różni się tym od przygotowania do seminarium, że w treściach wystąpień przejawiają się własne doświadczenia naukowe i praktyczne, np. z badań nad ćwiczeniami taktycznymi przeprowadzonymi przez uczestników konwersatorium. Chodzi tu przede wszystkim o wymianę własnych doświadczeń i dociekań, a równocześnie zapoznanie się z pracą i osiągnięciami innych, o pogłębienie oraz poszerzenie w ten sposób wiedzy z danego tematu.

2.1.2. Przygotowanie się i uczestniczenie w ćwiczeniach taktyczno-operacyjnych

a/ Ćwiczenia grupowe są podstawą praktycznego nauczania taktyki i sztuki operacyjnej oraz dowodzenia wojskami. Na początku pierwszego roku studiów - prowadzone jest grupowe ćwiczenie wprowadzające /zapoznawcze/.

Celem tego ćwiczenia jest zapoznanie słuchaczy z treścią oraz metodą pracy dowódcy i sztabu nad organizacją działań bojowych, zwłaszcza nad wypracowaniem decyzji oraz dowodzeniem w toku prowadzenia działań. W przypadku ćwiczenia zapoznawczego, które także może być prowadzone z rozpoczynającymi studia, a zwłaszcza ćwiczenia na szczeblu operacyjnym, chodzi przede wszystkim o pokazanie roli, miejsca i zadań oddziałów i związków taktycznych w operacji armii oraz, podobnie jak w ćwiczeniu taktycznym, o zaznajomienie z kolejnością, tokiem oraz treścią pracy dowódcy i sztabu armii. Ich celem jest również zapoznanie słuchaczy z formą i treścią niektórych dokumentów. Po prostu o pokazanie tego, czego będzie się od nich żądać i wymagać w następnych ćwiczeniach grupowych, a potem dowódczo-sztabowych oraz co tu jest potrzebne i czego trzeba się nauczyć.

Nie wszyscy uchwytują to już w ćwiczeniu wprowadzającym, ale im prędzej to następuje, tym większe efekty uzyskuje się w opanowaniu wiedzy i umiejętności wspinając się na kolejne szczeble edukacji taktyczno-operacyjnej. W ćwiczeniach wprowadzających i zapoznawczych słuchacze otrzymują założenie, położenie wojsk własnych oraz wiadomości o nieprzyjacielu /na mapie/, zadanie taktyczno-operacyjne oraz gotowe rozwiązanie, jak na przykład: abalizę zadania, kalkulację czasu, ocenę sytuacji /nieprzyjaciela, wojsk własnych i terenu/, decyzję dowódcy zarówno wyrażoną graficznie na mapie, jak i sformułowanie jej treści, a także rozkazy i zarządzenia bojowe.

Zadanie ćwiczących na nauce własnej polega więc na zapoznaniu się z wytworzoną sytuacją jako tłem działania dowódcy i sztabu oraz na przyswojeniu sobie rozwiązania katedralnego /autorskiego/. Natomiast na zajęciu wymaga się, aby ćwiczący słuchacze potrafili przedstawić te rozwiązania z pamięci przy wykorzystaniu /czytaniu/ mapy z wyrażoną graficznie decyzją. Chodzi tu o zwięzłe przedstawienie położenia wojsk i podanych rozwiązań. Wymaga się również własnej interpretacji i uzasadnienia otrzymanych do nauczenia się /zapoznania/ rozwiązań, jako dowodu poprawnego zrozumienia tych rozwiązań.

Wydane słuchaczom rozwiązania mają więc służyć jako wzorce postępowania w następnych, późniejszych ćwiczeniach głównych. Dlatego też warto się z nimi dokładnie zapoznać.

Trzeba tu podkreślić, iż mimo że rozwiązania podane są w gotowej formie, przygotowanie się do tych zajęć wcale nie należy do łatwych. Wymaga zarówno dużego wysiłku umysłowego, jak i czasu.

Dlatego pracę nad przygotowaniem się do zajęć w ramach tego ćwiczenia należy rozpoczynać natychmiast po otrzymaniu materiałów ćwiczenia.

Sposób przygotowania się do zajęć w ramach ćwiczenia wprowadzającego /zapoznawczego/ może być następujący:

- pobranie założenia wraz z załącznikami;
- przygotowanie mapy;
- zapoznanie się z sytuacją taktyczno-operacyjną;
- zapoznanie się z treścią zadania taktycznego;
- przyswojenie sobie rozwiązania w zakresie niezbędnym do danego /najbliższego/ zajęcia;
- zapoznanie się z formą i treścią wydanych dokumentów bojowych np. decyzją dowódcy i innych.

Przygotowanie mapy może polegać na podkolorowaniu sytuacji, aby wyrażona w niej treść była bardziej czytelna, na obcięciu części ramek dla nadania formy i zmniejszenia powierzchni oraz na ewentualnym złożeniu jej. Należy tego dokonać w taki sposób, aby obejmowała szerokość i głębokość pasa naszego działania oraz najbliższych sąsiadów, zapewniała łatwość wykorzystania w polu, a nawet na stole, a równocześnie dawała się szybko złożyć i schować do sejfu. Należy pamiętać, że mapa jest dokumentem i równocześnie środkiem dydaktycznym, od jakości /przygotowania/ którego zależą w dużym stopniu efekty pracy ćwiczących.

Tę część przygotowania należy wykonać indywidualnie. Natomiast w pozostałych elementach, wykazanych wyżej, z uwagi na to, że na początku studiów, a zwłaszcza w toku pierwszego ćwiczenia /wprowadzającego/, stopień doświadczenia, umiejętności i wiedzy taktycznej u słuchaczy jest niewielki i wykazuje duże zróżnicowanie, najlepsze efekty można osiągnąć w przygotowaniu się w zespole koleżeńskim. Dopiero, choćby po bardzo ogólnym zorientowaniu się w sytuacji i w rozwiązaniach, przy udziale bardziej doświadczonych

i lepiej przygotowanych taktycznie kolegów w grupie, można pogłębiać opanowanie nakazanego materiału w drodze kilkakrotnych powtórzeń w sposób indywidualny. Dalsze powtórzenia mogą się również odbywać w zespole, jednakże pod warunkiem, że w kolejnych powtórzeniach słabsi próbowaliby referować /trenowali/, przedstawiać poszczególne części rozwiązań "pod okiem" bardziej doświadczonych.

Na początku studiów, to jest właśnie wtedy, kiedy prowadzone są te ćwiczenia, takie zespoły mogą jeszcze nie istnieć i z konieczności przygotowanie do zajęć odbywa się indywidualnie lub w zespołach, które zostaną wyznaczone przez wykładowcę prowadzącego zajęcie.

Jeżeli przygotowanie się prowadzone jest indywidualnie, to najlepiej jest w pierwszej kolejności podkolorowywać mapę równocześnie z zapoznawaniem się z sytuacją /czytając założenie/, a w następnej przestudiować i dobrze zrozumieć zadanie taktyczne. Potem przystąpić do opanowania rozwiązania w takiej kolejności jak zostało ono opracowane. Po przestudiowaniu np. analizy zadania, oceny nieprzyjaciela czy oceny wojsk własnych, terenu itd., dokonać kolejno próby powtórzenia ich z pamięci, wykorzystując mapę /czytając na niej taktyczną treść/. Jeśli nie damy rady, zaglądnąć do opracowania, wesprzeć się nim. Przede wszystkim musimy tę treść rozumieć, a nie opanowywać w sposób werbalny, bo mechaniczne zapamiętywanie jest o wiele trudniejsze, a co najważniejsze - krótkotrwałe. Nie zapewnia też możliwości uzasadnienia przyswojonego rozwiązania oraz zinterpretowania go. Najkorzystniej przyswajać ten materiał częściami, stopniowo, każdego dnia tylko jego część. Dlatego trzeba zaczynać w miarę możliwości wcześnie.

Do kolejnych zajęć w ćwiczeniu wprowadzającym można przygotowywać się w podobny sposób.

W ćwiczeniach głównych /grupowych/, które następują po wprowadzającym i może być ich kilka, słuchacze nie otrzymują rozwiązań. Dlatego sposób przygotowania się do zajęć powinien być nieco inny niż w ćwiczeniu wprowadzającym.

Bardzo **korzystnie** na przykład jest zapoznać się z wytworzoną sytuacją w zespołach koleżeńskich, aczkolwiek dla niektórych może się okazać odpowiedniejszą praca indywidualna. Zespołowe zapoznanie, mimo że nie zapewni pełnej i szczegółowej znajomości sytuacji, to pozwala bardzo szybko zorientować się zarówno w położeniu wojsk, jak i w otrzymanym zadaniu. Wymaga więc uzupełnienia sobie wielu informacji w sposób indywidualny, w zależności od potrzeb, które z kolei zależą od dotychczasowego przygotowania taktycznego. Mając jednak ogólne rozeznanie w sytuacji, znacznie łatwiej i wydajniej można pracować nad rozwiązaniem.

Po zapoznaniu się z sytuacją, którą możemy nazwać pracą wstępną, przystępuje się do pracy głównej, to jest do rozwiązywania otrzymanego zadania. Jeżeli to jest zajęcie jedno z początkowych w ćwiczeniu, np. zajęcie nt. "Ocena sytuacji i ogłoszenie zamiaru przez dowódcę", to przygotowujący się do wystąpienia w tej roli słuchacze powinni przypomnieć sobie /powtórzyć/ z notatek, skryptu lub podręcznika: kolejność oraz treść pracy dowódcy i sztabu nad wypracowaniem decyzji. Wyjaśnić sobie, że należy między innymi przeprowadzić:

- analizę zadania, z której zrozumieć jaka jest intencja przełożonego, o co mu głównie chodzi, na czym mu zależy, do czego zmierza i czego od nas żąda. Czy chodzi mu głównie na przykład o przerwanie się przez obronę nieprzyjaciela oraz opanowanie i utrzymanie obiektu /rubieży/, w głębi jego obrony, albo o wychodzenie na tyły w celu, np. okrążenia jego głównych sił, czy też

o metodyczne rozbijanie kolejnych sił i wiązanie ich na wskazanym kierunku i rubieży, po to, aby na innym stworzyć warunki do głębokiego rozcięcia. Powinien on zrozumieć jaka jest rola ćwiczącego oddziału /związku taktycznego/ w ugrupowaniu i zadaniu szczebla przełożonego. Powinien również wywnioskować jakiego przeciwnika i w jakiej kolejności należy rozbić, aby osiągnąć wyznaczony cel. Kolejnym wnioskiem powinno być ugrupowanie sił własnych, które należy przyjąć w celu wykonania postawionego mu zadania.

Chociaż analiza zadania sprowadza się do indywidualnego dokonania przemyśleń przez dowódcę, to w celu nauczenia sprawnego jej prowadzenia żąda się od słuchaczy przyswojenia sobie zasad jej prowadzenia i wymaga głośnego, "publicznego", zademonstrowania na zajęciu. Aby wypadło to dobrze, trzeba dokonać takiej próby wygłoszenia jej w ramach samokształcenia /na nauce własnej/. Warto sobie takie sformułowanie napisać, aczkolwiek nie należy go odczytywać na zajęciu. Jeśli trzeba, to kilka razy powtórzyć. Jeżeli to się uda, samodzielnie, z pamięci i sami będziemy z siebie zadowoleni, to i na zajęciu wypadnie dobrze, a na kolejnych ćwiczeniach pójdzie jeszcze sprawniej.

Należy również dokonać wszechstronnej oceny działania nieprzyjaciela i wojsk własnych. Chodzi tu o wyobrażenie sobie co najmniej kilku wariantów działania nieprzyjaciela, nie tylko aktualnie, ale również w najbliższej i dalszej perspektywie czasu, zwłaszcza w odniesieniu do nakreślonego nam zadania, o przyszły rozwój sytuacji, to jest w czasie wykonywania naszego zadania.

Podobnie, aczkolwiek przy posiadaniu pełnej informacji o stanie i położeniu sił własnych, należy ocenić ich możliwości w czasie i przestrzeni, w kontekście otrzymanego zadania oraz przeprowadzo-

nej już oceny nieprzyjaciela. Niezbędne w tych warunkach jest dokonanie wielu kalkulacji, bez których nasze oceny mogą się okazać zbyt powierzchowne, jeśli nie błędne. W każdej z tych ocen należy spróbować samodzielnego ich przedstawienia z pamięci /jak w przypadku analizy zadania/. Dopiero po uświadomieniu sobie /zrozumieniu/ zadania i rzeczowej ocenie nieprzyjaciela, wojsk własnych i warunków terenowych można przystąpić do sformułowania zamiaru. Ten z kolei posiada wyjątkowe znaczenie dla dalszej pracy nad rozwiązaniem /decyzji/ oraz dla jej realizacji. Jest on bowiem nie tylko myślą przewodnią tej decyzji, ale stanowi generalną wytyczną /kanwę/ do pracy sztabu oraz szefostw rodzajów wojsk i służb, a w toku jej realizacji dla wykonawców zadań. Dlatego kapitalne znaczenie mają w nim zwięzłość i komunikatywność. Najistotniejszym po prostu kluczem do powodzenia tych przedsięwzięć jest zrozumienie ich istoty i przyswojenie sobie zasady postępowania. Później pozostaje doskonalenie umiejętności wychwytywania tego co najważniejsze oraz precyzji wyrażania myśli. Chcąc to robić dobrze trzeba od początku, uczyć się poprawnie.

Słuchacze, którzy przychodzą na studia ze stosunkowo słabym przygotowaniem, zwłaszcza w przedmiotach taktyczno-operacyjnych i którzy nie zrozumieli toku postępowania oraz istoty pracy nad rozwiązywaniem zadań w ćwiczeniu wprowadzającym, którym odbycie go jeszcze nie wystarcza, mogą mieć trudności, a nawet nie sprostać wykonaniu takich zadań. Wtedy najlepiej przyłączyć się do innych, dających sobie z tym radę, pilnie słuchać i obserwować ich poczynania, a równocześnie dążyć do zrozumienia istoty rozwiązywanych zagadnień. Jeśli coś w tym jest niejasne, pytać. Nie dopuścić do pozostania na uboczu. Wprost przeciwnie, należy aktywnie włączać się do pracy danego zespołu. Nie tylko pytać, ale wyrażać

swoje zdanie, wysłuchiwać uwag i dążyć do wykorzystania swoich spostrzeżeń w następnej pracy nad przygotowaniem się do zajęć. Nie odpisywać i nie przepisywać bez zrozumienia. Jeżeli korzystamy z rozwiązań innych kolegów to zawsze starać się zrozumieć dlaczego właśnie tak, a nie inaczej, co tu jest istotne, a co drugorzędne, uzupełniające, i wzbogacające oraz poszerzające treści główne.

Podobnie wysoką aktywność wskazane jest zachować w toku zajęcia. Jej źródłem jest dobre przygotowanie się do zajęcia na nauce własnej, głównie różnorodność przyjętych rozwiązań w grupie, ale również odwaga i przekonanie o słuszności przyjętego rozwiązania. Częste referowanie na zajęciach w ćwiczeniu, zabieranie głosu w dyskusji, wysuwanie własnych koncepcji, spostrzeżeń i uwag, nie tylko uczy teorii i praktyki przedmiotu, ale rozwija szereg pozytywnych cech osobowości. Najważniejsze jest praktyczne rozwiązywanie zadań, to jest zarówno osobiste opracowanie graficznego wyrażenia decyzji oraz innych dokumentów bojowych, jak również sformułowanie treści meldunków, opracowanie kalkulacji i innych. Płyną z tego korzyści w myśl zasady: "raz wykonać praktycznie to tyle, co dziesięć razy zobaczyć oraz tyle, co sto razy usłyszeć" /1=10=100/ - mówi stare porzekadło dydaktyczne. W taki sposób należy przygotowywać się do wystąpienia w każdej roli. Byłoby także pożądane, aby każdy słuchacz w każdej z nich mógł wystąpić na zajęciu. To nie żadna krzywda dla ćwiczącego, jeżeli zostaje zapytany w toku zajęcia przez wykładowcę. Przeciwnie, spotyka go wielkie szczęście. Ma bowiem wtedy okazję do sprawdzenia swoich możliwości, a co najważniejsze praktycznego i emocjonalnego zaangażowania się w rozwiązanie zagadnienia. Jeżeli tak nie jest, to z zajęcia wynosi się mniejsze korzyści, a to odbija się później niekorzystnie w następnych ćwiczeniach, np. dowódczo-sztabowych, a co gorsze w działalności zawodowej.

Bardzo istotne jest również zaufanie do nauczyciela. Nie należy ukrywać przed nim swoich niedomagań. Im prędzej będzie o nich wiedział, tym prędzej przystąpi do ich usunięcia. Po prostu będzie więcej uwagi poświęcał na nauczanie, sugerowanie czy inspirowanie.

Swego rodzaju odmienność stanowi przygotowanie się do zajęć prowadzonych w polu. Dlatego zachęcam do zapoznania się z opracowaniem R.Sznajdra.x/

b/ Ćwiczenia dowódczo-sztabowe występują dopiero po ćwiczeniach głównych grupowych. Dlatego umiejętności i doświadczenie słuchaczy są znacznie większe niż w poprzednich, tym bardziej w drugim semestrze.

Można więc powiedzieć, że przygotowanie się do ćwiczeń dowódczo-sztabowych stanowi udział w ćwiczeniach poprzednio odbytych /wprowadzające i główne/. Mimo to, jeżeli chcemy nie tylko dobrze wypaść /wywiązać się z nakładanych zadań i obowiązków/, przede wszystkim sprawnie, operatywnie działać w toku ich żrwania, to należy jeszcze dodatkowo poświęcić czas i doskonale się przygotować do ich odbycia. Na czym to może polegać?

Polega to na teoretycznym i praktycznym przygotowaniu się. Przygotowanie teoretyczne wyraża się oczytaniem słuchaczy w problematyce związanej z tematem ćwiczenia. Jeśli to ma być np. "Działanie w górach w warunkach zimy", to należy doskonale opanować tę problematykę z podręcznika, skryptów i periodyków. Jeżeli tematem ćwiczenia będzie "Działanie w terenie lesisto-jeziornym" czy "Działanie w mieście" lub "Forsowanie przeszkody wodnej", "Prowadzenie obrony wybrzeża morskiego" itp., to należy właśnie tę problematykę

---

x/ Rudolf Sznajder: Prowadzenie instruktaży i konsultacji w ASG WP, Wyd. ASG WP, Pf-2244.

dokładnie przestudiować. Należy jak najlepiej opanować teorię zagadnienia, w myśl zasady: aby można było operować wiedzą, to w pierwszej kolejności trzeba ją posiąść /przyswoić/. Tego należy dokonać w pierwszej kolejności.

Prawie przed każdym z takich ćwiczeń katedra TO /SO/ oraz niektóre specjalistyczne prowadzą wykłdy. Bardzo dobrze się stanie, jeżeli do wykładu każdy słuchacz będzie miał tę problematykę przestudiowaną, bo lepiej z niego skorzysta.x/

Dokładniejsze teoretyczne przygotowanie się do ćwiczenia dowódczo-sztabowego rozpoczyna się po instruktażu /odprawie/, na którym oprócz wielu innych informacji słuchacze zostają zapoznani z funkcjami, jakie będą pełnić w ćwiczeniu. Od tego czasu przygotowanie teoretyczne powinno zostać skupione na zagadnieniach związanych z pełnieniem wyznaczonej funkcji. Tak na przykład słuchacz wyznaczony na dowódcę powinien:

- zapoznać się /przypomnieć sobie/ z kolejnością oraz tokiem pracy dowódcy i sztabu nad organizowaniem i prowadzeniem działań bojowych /operacji/;

- przemyśleć i zaplanować czynności organizacyjne dotyczące pobierania dokumentów przez sztab oraz wydanie ich ćwiczącym /kiedy, kto i gdzie będzie pobierał oraz komu i gdzie, w jaki sposób wydawał dokumenty ćwiczebne/;xx/

- przemyśleć i naszkicować plan własnego działania po otrzymaniu dokumentów ćwiczebnych, to jest, czy z założeniem i położeniem wojsk na mapie zamierza zapoznać się indywidualnie /osobiście/ czy pracować wspólnie z najbliższymi oficerami dowództwa i sztabu;xxx/

---

x/ por. zagadnienie 2.1.1. a/.

xx/ Za organizację pracy sztabu odpowiada szef sztabu, ale niezależnie od niego dca powinien również mieć przemyślaną koncepcję tych przedsięwzięć.

x x x/Zależy to od indywidualnych cech charakteru.

- przemyśleć i sporządzić ogólny plan zapoznawania sztabu z sytuacją bojową /informowania operacyjnego/, wydawania wytycznych oraz wysłuchiwania meldunków;

- przypomnieć sobie /powtórzyć z materiałów źródłowych/ sporządzić ewentualny konspekt /"kapownik"/ sposobu prowadzenia ewentualnego rekonesansu i zaplanować personalnie skład grupy rekonesansowej oraz ogólny plan jej pracy. Przewidzieć, komu ewentualnie powierzyć wykonanie części tych czynności.

Podobnie powinni przygotować się słuchacze do pełnienia innych funkcji w wyznaczonym składzie ćwiczącym. Tak np. oficer operacyjny może mieć przygotowane zawczasu formularze do obliczania stosunków sił czy nasycenia sił i środków, formularze zarządzeń bojowych, itp.

Zakres przygotowania teoretycznego z elementami organizacyjnymi może być jeszcze szerszy, zawężony, a nawet w ogóle nie prowadzony i - jak wspomnieliśmy w przypisie - zależy od osobowości każdego z oficerów oraz doświadczenia i posiadanej wiedzy i umiejętności. Należy jednakże pamiętać, że w toku ćwiczenia, zwłaszcza gry wojennej ze środkami łączności oraz ćwiczenia szkieletowego, nie ma czasu na studiowanie literatury, a nawet notatek z wykładów. Można natomiast skorzystać z wypisów, "kapownika" sporządzonego do ćwiczenia.

Praktyczne przygotowanie się do ćwiczenia odbywa się od momentu wydania dokumentów ćwiczebnych /założenia, mapy, dokumenty tajnego dowodzenia i inne/. Polega ono na zajęciu i urządzeniu, czy zorganizowaniu miejsc wyznaczonych do pracy lub też dostosowaniu ich do własnych potrzeb. Mogą się one znajdować w pomieszczeniach SOD - w przypadku odbywania gry wojennej z wykorzystaniem środków łączności, w brankardach, jeżeli w ćwiczeniach wykorzystuje się pociąg, a także w namiotach lub pomieszczeniach koszarowych -

w przypadku wykorzystania garnizonów do prowadzenia gry wojennej bez środków łączności. Miejscami tymi mogą być również klasy wykładowe, a następnie wozy dowodzenia - w ćwiczeniu szkieletowym. Dalsze przygotowanie polega na zapoznaniu się z sytuacją operacyjno-taktyczną, zadaniem do wykonania, przygotowaniu map do pracy, zapoznaniu się z dokumentami TD oraz rozmieszczeniem /topografią/ miejsc pracy poszczególnych zespołów ćwiczących, kierownictwa i ewentualnych zespołów podgrywających, także nawiązanie łączności. Ten rodzaj przygotowania się do ćwiczenia nosi nazwę wprowadzenia /wejścia/ w ćwiczenie i trwa do czasu rozpoczęcia pracy przez kierownictwo ćwiczenia oraz zespoły podgrywające.

Tak to wygląda w grze wojennej z wykorzystaniem środków łączności oraz w ćwiczeniu szkieletowym. Natomiast w grze bez środków łączności przygotowanie praktyczne rozpoczyna się od momentu wydania dokumentów i trwa do czasu rozpoczęcia pracy na punktach nauczania w terenie, gdzie pracuje się wg planu ustalonego przez rozjemcę /kierownika grupy/. To przygotowanie polega na opracowywaniu odpowiednich dokumentów i przygotowaniu się do ich przedstawienia przełożonym oraz formułowaniu i przekazywaniu zadań podwładnym, a meldunków przełożonym, zgodnie z wyznaczonymi funkcjami.

Styl pracy całego zespołu ćwiczącego /dowódcy i sztabu oraz szefostw rodzajów wojsk i służb/ zależy w dużym stopniu od osobowości dowódcy. W jednym przypadku tak dalece może się dowódca np. zapoznać z treścią założenia i tak dokładnie wypracuje koncepcję działania, że oficerom sztabu, szefom rodzajów wojsk i służb będzie stawiał pytania, żądając na nie odpowiedzi. W innym wypadku natomiast będzie wysłuchiwał ich propozycji.

Z dowódcą dobrze przygotowanym, nawet autokratycznym pracuje się na ogół szybko. Taki dowódca powinien jednak dokładnie przestudiować założenie, wynotować sobie wiele szczegółów i znać je; mieć przygotowane pytania, a odpowiedzi na nie ze strony podwładnych

/ćwiczących/ mają go upewnić o słuszności przyjętej już koncepcji działania lub spowodować jej zmianę.

Jeśli dowódca pracuje sam nad wypracowaniem koncepcji działania, to bardzo pomocne jest np. konstruowanie jej na mapie, w początkowej fazie przy pomocy podręcznych przedmiotów /linie, ołówki czy pasma papieru itp./ w celu ułożenia z nich na mapie: linii rozgraniczenia, elementów ugrupowania oraz kierunków działania nieprzyjaciela lub wojsk własnych. Mając wytworzony w ten sposób obraz koncepcji działania można przystąpić z większą swobodą do oceny sytuacji oraz wypracowania ostatecznej wersji koncepcji działania.

c/ <u>Ćwiczenia kontrolne i egzaminacyjne</u>

Pierwsze z nich prowadzone są na zakończenie każdego cyklu nauczania, to jest po działaniach obronnych jedno, a po działaniach zaczepnych drugie. Chodzi w nich - jak sama nazwa wskazuje - o sprawdzenie w jaki sposób, czy i na ile został osiągnięty cel ćwiczeń głównych.

Ćwiczenie egzaminacyjne prowadzone jest na zakończenie roku studiów oraz w ramach egzaminu dyplomowego.

Przygotowaniem do ćwiczenia kontrolnego lub - jak często jest ono nazywane - sprawdzającego, jest ćwiczenie główne, a w jego toku także cząstkowe przygotowywanie się do kolejnych zajęć bieżących. Ponieważ jednak ćwiczenie takie związane jest z rodzajem określonych działań /obrona lub natarcie; operacja obronna lub zaczepna/ to warto, tuż przed ćwiczeniem, dokonać myślowej analizy przerobionych w toku odbytego ćwiczenia zajęć. Warto również dokonać powtórzenia zasad prowadzenia tego rodzaju działań bojowych. Można również powtórzyć zasady opracowywania dokumentów bojowych. Należy przede wszystkim zwrócić uwagę na takie ich aspekty jak np.:
- co obejmuje sobą część graficzna decyzji;

- jakie są wymogi w zakresie opracowania zadania dla pojedyńczego wykonawcy, itp.

Należy również przygotować sobie przybory do kreślenia i pisania w taki sposób, aby nie trzeba było w toku rozwiązywania zadania pożyczać od kolegi, pracującego przy sąsiednim stole i rozpraszać jego i własnej uwagi. Bardzo ważne jest, aby przed ćwiczeniem być wypoczętym. Jest to jeszcze ważniejsze od powtarzania teorii, którą tuż po ćwiczeniu głównym na ogół nieźle się pamięta, pod warunkiem, że przed każdym zajęciem w ćwiczeniu głównym były cząstkowe powtórzenia.

Od czego należy więc zacząć, po otrzymaniu mapy i założenia? Radziłbym zaczynać od zapoznania się z zadaniem do wykonania, a więc niejako od końca, a nie od początku założenia. W pierwszej kolejności trzeba wiedzieć co mamy zrobić /jakie wykonać dokumenty/. Dopiero teraz zdając sobie sprawę z tego co musimy wykonać, możemy studiować założenia i będziemy to czynić w kontekście wykonania pracy. Robić to należy w takiej kolejności, aby poznać, zrozumieć wytworzoną sytuację, w tym bardzo dokładnie położenie wojsk własnych, dokonać oceny perspektywicznego jej rozwoju, w toku realizacji nakazanego do wykonania zadania. W celu lepszego obejmowania wzrokiem wytworzonej sytuacji, równocześnie z zapoznawaniem się z nią, należy - jak wspomniano wcześniej - podkolorowywać, a więc uwypuklić pas swego działania, wojska na rubieży styczności oraz odwody i drugie rzuty, a także najbliższych sąsiadów, w kolejności: nieprzyjaciel, wojska własne.

W następnej kolejności wrysować na mapie zadanie własne i sąsiadów. Teraz ocenić możliwości działania nieprzyjaciela w czasie i przestrzeni oraz w aspekcie postawionego zadania i działania wojsk własnych. Wrysować przemyślaną dotąd ocenę npla, zadanie swoich sąsiadów i przystąpić do oceny możliwości bojowych i cza-

sowo-przestrzennych wojsk własnych. Obmyśleć koncepcje działania i wrysować decyzję: na początku jej zarys zwykłym ołówkiem, zgrać czasowo, przestrzennie oraz uwzględnić współdziałanie z sąsiadami i między poszczególnymi elementami ugrupowania. Wprowadzić ewentualne poprawki oraz korekty i wrysować ostatecznie kredką lub flamastrem.

Dopiero teraz możemy przystąpić do opracowania części pisemnej /część decyzji, zadanie, część rozkazu lub meldunek/ sformułować na piśmie.

Być może, iż przedstawiona tu kolejność pracy jest swego rodzaju truizmem, bo w dotychczas odbytych ćwiczeniach wszystko to było właśnie w takiej kolejności wykonywane. Jeżeli jednak nie każdy słuchacz zdążył sobie tę kolejność przyswoić, to będzie tym większy z tego pożytek teraz, jeśli te zalecenia i rady zostaną wykorzystane.

Na specjalne podkreślenie zasługuje konieczność samodzielnego rozwiązywania zadania. Jeżeli dobrze zostanie zrozumiane zadanie taktyczne /operacyjne/, przeprowadzimy ocenę sytuacji, to jest nieprzyjaciela, możliwości sił własnych, w odniesieniu do działania sąsiadów i warunków terenowych oraz kalkulacje czasowo-przestrzenne i obliczymy stosunek sił, to znajdziemy również jedno z możliwych rozwiązań. Samodzielność rozwiązywania zadania powoduje konsekwencje i logikę naszych poczynań. Jeśli nawet popełnimy błąd np. w ocenie nieprzyjaciela, to następstwem tej oceny będzie odpowiednie działanie z naszej strony. Powinna tej ocenie odpowiadać nasza decyzja w zakresie użycia wojsk własnych, wykorzystania terenu, działań sąsiadów i możliwości zrealizowania wyznaczonego zadania.

Konsekwencja działań własnych, a nade wszystko ich oryginalność bardzo wysoko są oceniane w ćwiczeniach sprawdzających. Potwier-

dzają bowiem samodzielność i trzeźwy rozsądek tak bardzo potrzebne oficerowi sztabu i dowódcy.

Błędem popełnianym przez słuchaczy w ćwiczeniu sprawdzającym jest natomiast podpatrywanie i adaptowanie rozwiązań swoich sąsiadów /kolegów/. Bywa, że ocena nieprzyjaciela zapożyczona zostaje w ten sposób od jednego, a działanie wojsk własnych od drugiego. Już tu brakuje powiązań, a jeśli dodać do tego sformułowane treści, samodzielnie, ale bez zrozumienia graficznych elementów decyzji /zapożyczonych/, to otrzymuje się bardzo nieporadną i niedorzeczną mieszankę, jako dowód braku wiedzy oraz umiejętności praktycznych.

Nigdy natomiast do tego nie dojdzie, jeżeli będziemy pracować samodzielnie. Ma to zresztą jeszcze inne znaczenie. W ten sposób pracując, to jest niesamodzielnie, nie możemy sprawdzić sami, co potrafimy. Nie możemy dostrzec zarówno braków, jak i swoich osiągnięć. Nie tylko więc nauczyciel nie może poprawnie ocenić poziomu naszej wiedzy i umiejętności, ale i my dokonać samooceny. Zamiast przekonywać się o słuszności swego postępowania, nabierania pewności siebie i odwagi, utrwalamy własną niepewność i brak zaufania do własnych rozwiązań.

Jeżeli natomiast pracujemy samodzielnie, to w wyniku omówienia naszej pracy przez nauczyciela /rozjemcę/ łatwiej możemy zrozumieć ewentualne błędy i unikniemy ich w przyszłości.

Wniosek jest bardzo czytelny: dokonać rzetelnej oceny sytuacji a jej konsekwencje uwzględniać w decyzji /w swoim rozwiązaniu/.

2.2. Przygotowanie się do kolokwiów i egzaminów oraz zdawanie ich

W zależności od przedmiotu w przygotowaniu się do kolokwium można dostrzec pewne różnice. Na przykład do przedmiotów nietaktycznych /pedagogika, psychologia itp./, w których na ogół nie prowadzi się ćwiczeń, a więc i prób praktycznego stosowania opanowanej wiedzy, jeśli udział w seminariach jest mało aktywny,

przygotowanie wymaga przestudiowania całego materiału, od podstaw. Dlatego najskuteczniejszym sposobem będzie uczenie się według modelu przedstawionego na rys. 4. W najlepszym przypadku można zastosować 3 i 4 punkt tego modelu, to jest powtórzenie. Wskazane jest, aby powtórzenia materiału, a tym bardziej przyswojenia nowego /pozycji źródłowej/ dokonać indywidualnie. Dopiero po upewnieniu się, że posiadamy względnie dobrze opanowany materiał, można dokonać kolejnego powtórzenia, z dopuszczeniem ewentualnej dyskusji nad poszczególnymi zagadnieniami w zespole koleżeńskim. W wypadku stwierdzenia braków należy wrócić do powtórzenia słabo opanowanych partii materiału indywidualnie.

W toku przygotowywania się /powtarzania materiału/ niezależnie od pytań umieszczonych np. w podręczniku na zakończenie zagadnienia, czy zagadnień wydanych przez odpowiednią katedrę, należy próbować samemu formułować pytania i odpowiedzi. Formułować je należy w taki sposób, aby odpowiedź wymagała znajomości różnych zagadnień i stanowiła ich syntezę, aby była mozaiką informacji z tych zagadnień.

Chodzi tu więc o naświetlenie zagadnień z różnych punktów widzenia, wszechstronne, z dużym znawstwem. Dopiero takie przygotowanie zapewni swobodę wypowiedzi w toku kolokwium, nie dopuści do zaskoczenia pytaniem, pozwoli zbudować poprawną konstrukcję wypowiedzi, a co jeszcze ważniejsze, zapewni użytkowanie wiedzy w przyszłej pracy zawodowej.

Przygotowanie do kolokwium z przedmiotów operacyjno-taktycznych w pewnym stopniu jest ułatwione. Wpływa na to cały szereg przedsięwzięć dydaktycznych poprzedzających go, które obligują do systematycznego, cząstkowego powtarzania, pogłębiania, poszerzania i utrwalania wiedzy z danego przedmiotu. Wyjątkową rolę odgrywają tu ćwiczenia, pozwalające na zastosowanie wiedzy do rozwiązywania zadań. Ponadto w taktyce i sztuce operacyjnej kolokwia obejmują zwykle

część wiedzy z zakresu jednego roku /działania obronne lub zaczepne/.

Jakkolwiek i w tych warunkach konieczne jest przygotowanie się, to będzie słuszne , po otrzymaniu zagadnień, przejrzenie ich i ustalenie, które z nich wymagają indywidualnego powtórzenia. Po dokonaniu powtórzenia tych zagadnień można przystąpić do pracy zespołowej nad powtarzaniem i dyskutowaniem całości materiału w sposób jak wyżej. Warto jednak zauważyć, że należy dążyć do tego,aby nie czytać powtórnie całości materiału, a powtarzając streszczać go w Myślach i dopiero potem, jak żaistnieje potrzeba, zaglądać do przygotowanych w toku poprzedniej pracy notatek. Zawsze należy pamiętać o tym, aby przyswojonymi informacjami posługiwać się w różnych układach, w zależności od potrzeby. Tak,aby te same informacje powiązane ze sobą w różny sposób tworzyły różnego rodzaju systemy. Służą temu zestawy pytań problemowych, które wymagają odpowiedzi o układzie nie pokrywającym się z materiałem w skrypcie, podręczniku czy wygłoszonym wykładzie.

Najistotniejsze w toku powtarzania materiału i przygotowania się do kolokwium jest więc wyrobienie umiejętności wiązania różnych informacji przyswojonych w toku studiowania oraz umiejętności wykorzystania ich do naświetlania problemów w ujęciu systemowym. Chodzi nie tyle o same odpowiedzi, lecz o wyćwiczenie umysłu w umiejętności grupowania materiału w różnego rodzaju systemy.

Trzeba dodać, że zagadnienia, problemy, referowane przez słuchaczy w czasie kolokwium z przedmiotów taktyczno-operacyjnych, wymagają przygotowania pewnego rodzaju podkładu graficznego. Rysunki /szkic/ np. warunków wykonania kontrataku lub jego odpierania, nie tylko doskonale ilustruje przedstawiony pogląd, ale mówi równocześnie o stopniu znajomości i rozumienia istoty omawianego problemu.

Zdarza się jednak, że zdający słusznie np. planuje i zakłada na szkicu utrzymanie dogodnej rubieży i stworzenie warunków dla rozwinięcia drugiego rzutu i wykonania nim uderzenia w skrzydło przeciwnika, który wdarł się w ugrupowanie wojsk własnych. Jednakże rozwinięcia tych sił dokonuje zbyt głęboko /np. 5-10 km/ od rubieży styczności wojsk własnych z przeciwnikiem. Czytając taki szkic od razu widać, że jego autor nie potrafi wyobrazić sobie co się kryje za każdą z kresek na szkicu, że nie rozumie jakie szkody może przynieść podchodzenie pododdziałów przez tak dużą odległość w szyku rozwiniętym i przez ugrupowanie wojsk własnych. Jest to błąd, co gorsze, nie tylko natury technicznego wyrażania myśli, ale i nie rozumienia istoty sprawy.

Podobnych przykładów można przytoczyć znacznie więcej. Dowodzą one, że opanowanie materiału z podręcznika, skryptu, notatek, nie wystarcza. To co sobie słuchacz przyswoi, musi jeszcze umieć wyrazić graficznie, narysować. Nauczyciele słusznie tego wymagają. Dlatego w toku przygotowywania się do kolokwium należy i ten aspekt sprawy mieć na uwadze i systematycznie określone koncepcje działania wojsk starać się wyrazić graficznie. Ba, graficznemu wyrażaniu poglądów, koncepcji działania, koncepcji rozwiązywania zadań warto poświęcić uwagę w toku studiów. Jest to bowiem umiejętność, która oficerowi dyplomowanemu ogromnie ułatwia pracę, a słuchaczowi zdawanie kolokwiów i egzaminów.

Sposób przygotowania się do egzaminu wygląda podobnie jak do kolokwium. Różnica polega na tym, że np. egzamin z taktyki i sztuki operacyjnej obejmuje znacznie szerszy materiał niż kolokwium bo problematykę całego roku, a nawet całych studiów, w przypadku, egzaminu dyplomowego. Obejmuje on również praktyczne rozwiązywanie zadań w odbywanym ćwiczeniu.

Ostatnio przyjmuje się <u>formę dialogu</u> komisji z egzaminowanym co wymaga od słuchaczy /dyplomantów/ jeszcze większej swobody poruszania się w problematyce przedmiotów taktyczno-operacyjnych.

W przygotowaniu się do egzaminów, a także i kolokwiów, oprócz przyswojenia sobie odpowiedniego zasobu wiedzy i umiejętności, istotne znaczenie posiada zachowanie dobrej kondycji psychicznej i fizycznej. Złe samopoczucie w wyniku przemęczenia, długiego oczekiwania pod drzwiami egzaminatora /komisji/ mogą znacznie obniżyć naszą sprawność psychofizyczną. Dlatego należy zadbać o to, aby przed egzaminem dobrze wypocząć. Przede wszystkim być wyspanym, umieć się skoncentrować po wejściu na egzamin, aby wykazać, że materiał został nie tylko dobrze opanowany, lecz że potrafimy się nim posłużyć.

Warto również podkreślić wagę i doniosłość egzaminu zadbaniem o swój wygląd zewnętrzny. Natomiast w toku egzaminu:

- zapisać pytania;
- obmyśleć konstrukcję odpowiedzi pamiętając, że nie należy mówić wszystkiego co wiemy, a tylko tyle co trzeba /wymaga sformułowane pytanie lub sformułowany problem/ - w wypadku metody dialogowej;
- zapisać główne tezy obmyślonej konstrukcji odpowiedzi;
- jeśli trzeba, wykonać szkic sytuacji dla zilustrowania referowanej koncepcji na kartce papieru, a następnie na tablicy. Pamiętać trzeba, że przedstawiona na szkicu sytuacja powinna ułatwić przedstawienie wygłoszonej tezy, ale równocześnie uwzględniać realizm pola walki;
- odpowiadać w pierwszej kolejności na to pytanie, które najlepiej znamy, aby uczynić dobry początek poprawiając nastrój własny i aby korzystnie usposobić do siebie egzaminatora /komisję/.

Warto pamiętać, że egzamin z taktyki ogólnej i rodzajów wojsk, roczny czy dyplomowy, posiadają swoją specyfikę, a w toku studiów rolę wyjątkowo istotną.

Specyfika polega między innymi na tym, że każdy z nich składa się z dwóch części: teoretycznej i praktycznej. Praktyczna polega na rozwiązaniu zadania taktycznego. Obejmuje więc graficzne opracowanie decyzji oraz napisanie zadań dla wykonawców /rozkazu bojowego/.

W toku egzaminu ustnego, to jest teoretycznego, nawiązuje się bardzo często do rozwiązań praktycznych.

Doświadczenia wskazują, że słuchacze słabsze oceny otrzymują za część praktyczną. Dzieje się tak dlatego, że - jak wskazywaliśmy przy kolokwium - nie mają należytych umiejętności graficznego wyrażania treści swoich rozwiązań. Nie uwzględniają np.

terenu, odpowiedniej szerokości rubieży rozwinięcia oddziałów i związków taktycznych, odległości tych rubieży od rubieży styczności wojsk własnych i nieprzyjaciela, odległości i szerokości rubieży rozwinięcia OZap, OPpanc, głębokości zadań oddziałów i związków taktycznych, wielkości rejonów ześrodkowania itp.

Dlatego właśnie tak ważne jest samodzielne rozwiązywanie zadań w toku studiów i nabywanie wprawy w graficznym przedstawieniu koncepcji działania. Jeżeli się tego nie czyni, a jedynie odrysowuje i odpisuje od kolegów, to nie można utrwalić określonych nawyków i znajomości odpowiednich norm.

Podobnie ma się rzecz ze znajomością układu rozkazu bojowego /operacyjnego/. Bywają wypadki, że słuchacze mają trudności w formułowaniu treści, ale w wyniku napięcia, jakie towarzyszy im przez kilka godzin, zapominają także jego układ.

Można tego uniknąć przez ciągłe doskonalenie precyzji formułowania ocen, zamiaru i zadań, przyswojenie sobie układu dokumentów, a także przez przeglądnięcie, powtórzenie niektórych dokumentów przed egzaminem pisemnym.

2.3. Czynności nad opracowaniem prac rocznych

Praca roczna /indywidualna/ jest jednym z przedsięwzięć dydaktycznych należących do programu na danym roku studiów. Może mieć formę ćwiczenia lub referatu.

Stanowi ona próbę samodzielnego opracowania tematu z przedmiotów operacyjno-taktycznych. Dlatego jej celem, między innymi, jest:

- pogłębienie i poszerzenie wiedzy z zakresu opracowywanego tematu;

- zdobywanie i doskonalenie umiejętności samodzielnego opracowywania ćwiczenia lub referatu;

- zdobywanie umiejętności gromadzenia i korzystania z publikacji oraz materiałów źródłowych;

- sprawdzenie umiejętności zastosowania przyswojonej wiedzy do rozwiązywania praktycznych lub teoretycznych zagadnień z zakresu opracowywanego tematu.

Tematykę i formę pracy najczęściej określa kierownik taktyczny grupy w uzgodnieniu z kierownikami zakładu realizującego program kształcenia z określonego szczebla. Istnieje jednakże możliwość zgłoszenia tematu pracy przez słuchaczy. W drugim przypadku temat podlega akceptacji przez kierownika grupy.

Przy wyborze formy pracy należy uwzględniać fakt, że wskazane jest, aby każdy słuchacz w czasie studiów co najmniej raz opracował samodzielnie ćwiczenie lub referat. Jeżeli na przykład jako pracę roczną opracowuje referat /referaty/, to pracę dyplomową po-

winien podjąć w formie ćwiczenia, lub odwrotnie, jeśli pracę roczną opracowuje w formie ćwiczenia, to dyplomową powinien opracować w formie referatu.

We własnym interesie nie należy się bronić przed wyborem czy przydzieleniem pracy w formie, która nam mniej "leży", w której czujemy się słabo. Należy ją podjąć właśnie dlatego, aby to rozwiązać, a przez to poczuć się w tym względzie silniejszym. W ten sposób unikniemy trudności, bariery, którą trzeba będzie pokonać w roli absolwenta, w jednostce wojskowej, jeśli np. w toku studiów nie opracowujemy samodzielnie ćwiczenia.

Czas na opracowanie pracy rocznej jest bardzo ograniczony. Praktycznie nie wydziela się specjalnie czasu na wykonanie pracy rocznej. Trzeba ją realizować stopniowo w toku studiów, między odbywaniem ćwiczeń, seminariów, zdawaniem kolokwiów i egzaminów. Dlatego też należy do tej czynności przystąpić możliwie najwcześniej.

Kolejność czynności związanych z opracowaniem jej w formie referatu może być następująca:

- uświadomienie sobie i określenie celu pracy;
- analiza tematu;
- zgromadzenie i przejrzenie literatury;
- wstępne opracowanie planu /konstrukcji/ pracy;
- wybór i studiowanie literatury szczegółowej oraz jej selekcja i sporządzenie ewentualnych wypisów;
- korekta planu pracy;
- pisanie referatu.

Aczkolwiek nie ma wymogu bezwzględnego przestrzegania przedstawionej kolejności, to zdobycie korzystnych nawyków nad opracowaniem pracy, a co ważniejsze, dla ułatwienia jej opracowania, rekomenduje się jej przestrzeganie.

Uświadomienie i określenie celu polega z jednej strony na zrozumieniu zadania dydaktycznego, jakim jest opracowanie referatu, a z drugiej, polega to na zrozumieniu i określeniu, do kogo praca jest adresowana, komu ma służyć. Wskazane jest bowiem, aby była ona użyteczna dla młodszych kolegów studiujących w akademii /następnych/ albo mogła być wykorzystana jako artykuł w którymś z periodyków. Jeśli tego drugiego celu nie określimy, to praca przyjmie charakter wypracowania szkolnego, jeszcze jednej pracy domowej, co niestety dość często ma miejsce i co powoduje spiętrzenie się trudności przy opracowaniu pracy dyplomowej.

Analiza tematu polega na rozłożeniu go na czynniki, elementy składowe i zrozumienie jego istoty. W wyniku tej czynności powinno się otrzymać zagadnienia /rozdziały/ pracy. Tak na przykład w wyniku analizy tematu: "Organizacja i działanie OW związku taktycznego" słuchacz powinien dojść do wniosku, że w temacie chodzi zarówno o zorganizowanie OW jako nowego elementu ugrupowania bojowego tego związku, a więc o przedstawienie jego struktury organizacyjnej, zorganizowanie jego działania w określonej sytuacji, jak i o jego działania.

Rozdziałami lub głównymi zagadnieniami tej pracy mogą być takie jak:

1. Skład OW związku taktycznego w zależności od zadania.
2. Organizowanie OW w zależności od sytuacji taktyczno-operacyjnej.
3. Działanie OW związku taktycznego.

Należy podkreślić, że w wyniku analizy, autor pracy może zdać sobie sprawę, że temat jest szeroki. Każdy z tych rozdziałów /zagadnień/ może być bowiem rozbudowany i obejmować po kilka kolejnych zagadnień /podzagadnień/. Tymczasem czas na jej wykonanie oraz objętość /kilkanaście stron/ są poważnymi ograniczeniami.

Z takim przeświadczeniem przystępuje do kolejnej czynności, to jest do gromadzenia i przeglądania literatury dotyczącej tematu.

Jeżeli znajduje tu potwierdzenie wniosków wysnutych w toku analizy, to w konsekwencji dochodzi do kolejnego wniosku, że, aby można uwzględnić te zagadnienia, muszą one zostać potraktowane dość ogólnie.

Uwzględniając powyższe sporządza wstępny plan pracy, który następnie przedstawia kierownikowi /konsultantowi/ do ewentualnej akceptacji oraz konsultuje z nim wnioski dotyczące zakresu pracy.

W wyniku konsultacji i uzgodnień oraz dalszych wytycznych kierownika grupy, słuchacz przystępuje do szczegółowego studiowania literatury, jej selekcji, sporządzania wypisów lub oznaczenia /podkreślenia/ różnych informacji w wyselekcjonowanej literaturze.

Nieco innego ujęcia będzie wymagał np. temat" "Działanie OW związku taktycznego". W wyniku analizy można przyjąć do wstępnego planu takie zagadnienia, jak:

- przejście do działań OW utworzonego z oddziału drugiego rzutu lub nacierającego w pierwszym rzucie ugrupowania bojowego związku taktycznego;
- działanie OW w głębi ugrupowania nieprzyjaciela;
- opanowanie i utrzymanie obiektu przez OW.

Jakkolwiek temat drugi jest bardzo podobny do pierwszego, to jest potraktowany wąsko, w przeciwieństwie do poprzedniego, który określiliśmy jako szeroki. Znacznie głębiej natomiast należy sięgnąć do samego działania. Wyeksponowania wymaga w nim między innymi: konieczność przebijania się lub przenikania przez ugrupowanie przeciwnika w styczności z wojskami własnymi, a w tym stworzenie mu warunków do działania na samym początku /wsparcie i osłona/; szczegółowego omówienia działania w głębi w celu opanowania ważnego

obiektu; walka o jego utrzymanie oraz współdziałanie z wojskami nacierającymi od czoła. O składzie OW, jego wzmocnieniu oraz organizowaniu działania można w tej pracy jedynie powiedzieć we wstępie, króciutko, kilkoma zdaniami, bez wyodrębniania zagadnienia.

Dalszy tok pracy jest taki, jak przy temacie pierwszym.

Wielu słuchaczy popełnia błędy w czasie szczegółowego studiowania literatury i pisania pracy. Polega to między innymi na tym, że czytając literaturę "chwytają się" jednego źródła. Często nie starając się nawet oderwać od niego przepisują zawarte tam poglądy, myśli i całe sformułowania. Popełniają plagiat.

Tymczasem, korzystając z wielu źródeł należałoby się oczytać, po prostu "przeżuć" to na własny sposób myślenia i użytkowania. Mając wyrobiony w ten sposób pogląd na sprawę, wprowadzić korektę do planu pracy i przystąpić do pisania. Opracowując kolejne zagadnienia można posłużyć się przyswojonymi z literatury poglądami autorów. Należy to jednak wyrażać własnymi słowami, aczkolwiek wskazujemy przy tym źródło i autora w przypisach. W ten sposób nigdy nie popełni się plagiatu, a co najistotniejsze, dobrze przyswojonym materiałem można się posługiwać z dużą swobodą.

Opracowanie ćwiczenia również wymaga przeprowadzenia analizy tematu. Trzeba dodać, że przy temacie ćwiczenia podany jest zwykle jego rodzaj, co ułatwia ustalenie dla kogo jest przeznaczone. Nie na tyle jednak, aby nie doceniać znaczenia analizy.

Zrozumienie tematu posiada wyjątkowe znaczenie dla jakości opracowywanego ćwiczenia. Niech to wyjaśni następujący przykład, aczkolwiek wyższego szczebla i dotyczy tematu pracy dyplomowej, to wydaje się być zrozumiałym. Słuchacz /dyplomant/ miał opracować ćwiczenie na temat: "Organizacja obrony przez dywizję pierwszego rzutu operacyjnego armii". Poproszony o przedstawienie analizy tematu i koncepcji ćwiczenia, w październiku, to jest po trzech miesiącach od wybrania

tematu, przedstawił - w dużym skrócie - założenia tej koncepcji w następujący sposób:

1. Będzie to dwuszczeblowa gra wojenna ze środkami łączności /rodzaj ćwiczenia został przyjęty, bo temat tego nie ustalał, a wytycznych kierownika także jeszcze nie było/.

2. Kierownictwo ćwiczenia będzie sprawował zastępca dcy POW do spraw liniowych z grupą oficerów.

3. Czas trwania ćwiczenia - trzy dni /doby/.

4. Ćwiczenie zostanie osadzone w początkowym okresie wojny na zachodniej granicy naszego państwa, to jest na Odrze. Zadanie ćwicząca dywizja otrzyma w rejonie poprawionej dyslokacji, znajdującym się w odległości 30-40 km od rejonu obrony.

5. Zagadnieniami szkoleniowymi ćwiczenia będą:

- sprawdzenie czasu osiągnięcia gotowości kadry do ćwiczenia po ogłoszeniu alarmu;

- organizacja obrony przez dywizję bez styczności z nieprzyjacielem wraz z rekonesansem w terenie;

- walka o utrzymanie głównego pasa obrony;

- wykonanie kontrataku siłami drugiego rzutu dywizji.

Widzimy więc, że analiza tematu została przeprowadzona stosunkowo dokładnie, aczkolwiek autor ćwiczenia nie ustrzegł się kilku poważnych błędów. Zaliczyć do nich można:

a/ Osadzenie obrony na Odrze, co powoduje zmianę istoty tematu. Jakkolwiek nie mówi o tym temat, to w istocie będzie to obrona szerokiej przeszkody wodnej. Byłby to więc specjalny rodzaj obrony wymagający eksponowania w ćwiczeniu niego innych zagadnień. Tymczasem w temacie wcale o to nie chodzi.

b/ Zorganizowanie gry wojennej w taki sposób, aby ćwiczące dowództwa i sztaby odbywały ją w swoich macierzystych garnizonach jest nierealne. Odległości między nimi sięgają ponad 70 km /w przy-

padku dywizji, dla której przeznacza ćwiczenie/. Nie można więc, etatowymi środkami zapewnić między nimi pewnej łączności, nie zapewni jej również /w ćwiczeniu/ system łączności garnizonowej.

c/ Problematyczna jest również możliwość przeprowadzenia rekonesansu w rejonie obrony. Zważywszy bowiem, że odległość od niektórych garnizonów do Odry wynosi ponad 250 km, to sam przejazd pochłonie 10-12 godzin. A koszty?

d/ Bardzo trudno kierować ćwiczeniem, w którym ćwiczący zostają rozmieszczeni w tak dużych odległościach i przy których zostają rozmieszczone zespoły podgrywające. Kontakty ćwiczących, dla wymiany informacji z kierownictwem ćwiczenia i odwrotnie, nie tylko będą zabierać dużo czasu, ale podniosą koszty. Tymczasem można tego uniknąć bez szkody dla ćwiczenia.

Dlatego też do przedstawionej koncepcji należałoby wprowadzić, co zaproponowano autorowi, kilka poprawek:

1. Wprowadzić granice umowną i nie organizować obrony na Odrze. Uniknie się wtedy komplikacji ze zmianą istoty tematu.

2. Dla przeprowadzenia ćwiczenia zebrać wszystkie sztaby w jednym garnizonie. Łatwiej w takich warunkach zapewnić łączność i kierowanie ćwiczeniem, bez szkody dla jego jakości, a równocześnie przy stosunkowo niskich nakładach materiałowych.

3. Zrezygnować z rekonesansu, jako że jałowy przejazd na tak dużą odległość jest nie tylko stratą czasu, ale podnosi także koszty. Tym bardziej przejazd ten jest niecelowy, że w grze wojennej z wykorzystaniem środków łączności nie wymaga się prowadzenia rekonesansu. Dlatego tę odmianę gry wojennej można prowadzić aplikacyjnie na obszarze znacznie oddalonym od rozmieszczenia ćwiczących sztabów.

Zanim więc przystąpimy do opracowania ćwiczenia należy dobrze przeanalizować jego temat, aby go dogłębnie zrozumieć. Należy so-

bie wyjaśnić jaki jest jego rodzaj /z wojskami, ćwiczenie dowódczo-sztabowe, czy trening sztabowy/, a także dla kogo jest ono przeznaczone /szczebel dowodzenia, etatowe dowództwo i sztab, dowództwo i sztab utworzone ze słuchaczy, kursantów/.

Po wyjaśnieniu tych aspektów zastanawiamy się nad osadzeniem ćwiczenia w sytuacji operacyjno-taktycznej. W naszej wyobraźni powinien ukształtować się obraz działania stron i zadania jakie realizuje ćwiczący oddział /związek taktyczny/. Musimy widzieć wyraźnie jego miejsce w ugrupowaniu wojsk własnych, a następnie kolejne jego zadanie.

Etap tej pracy nad ćwiczeniem jest trudny, zwłaszcza dla nieobytych, nie odbywających dotąd ćwiczeń lub rzadko w nich uczestniczących. Dlatego na analizę tematu i wypracowanie koncepcji ćwiczenia nie należy żałować czasu ani wysiłków. Warto nawet przedyskutować z kolegami przeprowadzoną analizę. Po prostu warto zapytać co sądzą o takim to, a takim temacie, jak go rozumieją? Można podać własną analizę czy wniosek z analizy tematu, a następnie zapoznać z wizją własnej koncepcji, poddać ocenie innych i bacznie jej wysłuchać. Warto też tego typu dyskusje przeprowadzić z doświadczonymi autorami ćwiczeń,np. w jednostkach przy kontaktach z nimi w czasie wyjazdów w ramach odwiedzin rodziny.

Mając mniej lub bardziej klarowną wizję koncepcji ćwiczenia w swojej wyobraźni można spróbować wyrazić jej zarys na kartce papieru. Wtedy okaże się, że wiele jej elementów trzeba dopasować, zgrywać, poprawiać. Nie należy się tym przejmować,bo w taki właśnie sposób tworzą koncepcję i ci, którzy mają doświadczenie w opracowaniu ćwiczeń.

Koncepcje ćwiczenia można również opracowywać bezpośrednio na mapie,ale dużo łatwiej i oszczędniej będzie opracowywać ją na

kalce technicznej /oleacie/ przywiązanej do mapy. W początkowej fazie pracować zwykłym ołówkiem, bo można łatwo wygumować, zmieniać, poprawiać. Dopiero poprawnie wykonaną koncepcję ołówkiem poprawiamy flamastrem, a ostateczną jej wersję, to jest po akceptacji przez kierownika, przenosimy na mapę.

Czy konieczne jest akceptowanie koncepcji ćwiczenia przez kierownika pracy? Zależy to od jego wymogów. Może on bowiem czekać na gotowe ćwiczenie. Musimy jednak zdać sobie sprawę, że warto tę koncepcję przedstawiać do wglądu /akceptować/, bo jej autor zostaje utwierdzony w przekonaniu, że zrobił dobrze lub też unika błędu, który może obniżyć jakość koncepcji, a w rezultacie i opracowanego ćwiczenia. Taka dyskusja nad koncepcją może znacznie poszerzyć horyzonty myślowe, a nie tylko zmienić pogląd na epizod naszego ćwiczenia. Z akceptowania koncepcji wynikają więc duże korzyści dla autora.

Od czego należy zacząć pracę nad opracowaniem koncepcji? Spotyka się różne zdania na ten temat. Jednym z możliwych jest rozpoczynanie od rubieży styczności wojsk. Wykonać ogólny zarys przebiegu tej rubieży z uwzględnieniem rodzaju działań oraz szczebli stanowiących odpowiedniki szczebla ćwiczącego. Jeżeli na przykład ma to być ćwiczenie dla oddziału, to na rubieży styczności staramy się wyrazić elementy jemu równorzędne /odpowiadające/. Zasięg działania, a więc i pas, to jest zakres uwzględnianej sytuacji, powinien być nieco szerszy. Należy bowiem pamiętać, że główną osnową opracowywanej koncepcji będzie zamiar stron, to jest decyzja dowódcy o jeden szczebel wyżej od ćwiczącego.

Którą ze stron tworzymy w pierwszem kolejności, dla "zachodnich" czy "wschodnich"? Tego nie można od siebie odrywać. Należy to więc realizować prawie równocześnie, bo ma to stanowić w działaniu jednolitą całość. Jak nakreślimy element ugrupowania jednej strony,

to do niego, niemal równocześnie, należy dopasować element przeciwny. Dopiero tak sporządzony szkic może stanowić harmonijną całość. Warto jednakże utrzymać tu zasadę, której przestrzegamy, np. w toku formułowania meldunku bojowego i, jeżeli np. strona wschodnia prowadzi działania obronne, to w pierwszej kolejności na rubieży styczności wojsk kreślimy stronę nacierającą, to jest nieprzyjaciela, a dopiero w drugiej kolejności wojska własne.

W natarciu postępujemy odwrotnie. W pierwszej kolejności wojska własne /nacierające/, a następnie będące z nimi w styczności broniące się wojska nieprzyjaciela.

Niejako równocześnie z rubieżą styczności wojsk wyznaczamy /określamy/ linie rozgraniczenia, a następnie drugie rzuty i odwody. W tej fazie tworzenia koncepcji ćwiczenia uwzględniamy również położenie szczebla /elementu/ ćwiczącego. W następnej kolejności opracowujemy dalsze elementy koncepcji i planu przeprowadzenia ćwiczenia wg odnośnych opracowań.[x]

Umieszczenie elementu ćwiczącego na tle zaprojektowanej sytuacji taktyczno-operacyjnej posiada wyjątkowe znaczenie. Jeżeli jest to np. ćwiczenie z wojskami, to trzeba widzieć konieczność praktycznego wyprowadzania tych wojsk z rejonu stałej dyslokacji i doprowadzenia do rejonu ćwiczeń, a następnie wprowadzenie ich w sytuację bojową, przekazanie im zadań oraz ich realizację, to jest całą procedurę związaną z wypracowaniem decyzji, doprowadzeniem zadań do wykonawców, organizowaniem współdziałania i dopiero wtedy realizowania ich, albo rejonów wyjściowych do natarcia oraz podejścia i rozwinięcia, atak lub otwarcie ognia i stawianie oporu np. w obronie.

---

x/ patrz: Metodyka ćwiczeń taktycznych.

W ten sposób równocześnie z koncepcją taktyczno-operacyjną budujemy koncepcję metodyczną ćwiczenia.

W pracy rocznej w formie ćwiczenia najczęściej opracowywany jest fragment ćwiczenia, a nie jego całość. Jeżeli jednak nie zostanie przemyślana i opracowana koncepcja, w której wyrabia się pogląd na całość, to opracowany fragment nie będzie dobrze przystawał do sytuacji szerszej, ogólniejszej. Trudno ją będzie wyjaśnić, uzasadnić, a wyjątkowe opory napotykamy przy napisaniu założenia, w którym powinniśmy ćwiczących wprowadzić w szerszą sytuację i na jej tle dopiero formułować zadanie.

Trzeba dodać, że dopiero tak opracowany fragment ćwiczenia może spełnić swoją rolę w przygotowaniu do opracowywania ćwiczeń, to jest w opanowaniu wymaganych i niezbędnych w pracy absolwenta ASG WP umiejętności.

ZAKOŃCZENIE

Wskazówki i zalecenia umieszczone w poradniku powinny być przyjmowane jako rady starszego i bardziej doświadczonego absolwenta ASG WP. Każde z przedstawionych rozwiązań jest jednym z możliwych. Wybór wariantu postępowania w czasie uczenia się zależy od wielu czynników, np. doświadczenia, nawyków, przyzwyczajeń, a przede wszystkim od osobowości. Chodzi o to, aby wybrać jednak ten, który przynosi pożądane efekty, a równocześnie pozwala utrzymać sprawność psychofizyczną i zdrowie.

BIBLIOGRAFIA

1. Bogusz J., Karwat T. Jak studiować, Poradnik metodyczny, Warszawa 1972.
2. Izydorek M., Metodyka opracowania prac dyplomowych w ASG WP, Warszawa 1986.
3. Kietlińska Z., Wybrane problemy pedagogiczne wyższych studiów technicznych, Warszawa PWN, 1979.
4. Kruszewski K. Kształcenie w szkole wyższej. Poradnik dydaktyczny, wyd. 2, Warszawa 1976.
5. Orczyk J., Zarys metodyki pracy umysłowej, PWN, Warszawa 198
6. Ośko S., Metodyka pracy umysłowej, Wyższa Szkoła Inżynierska, wewn. Radom 1983.
7. Paleski Z., Podstawy pracy umysłowej i samokształcenia, DRW w Legnicy i PZSOiK, Warszawa 1981.
8. Riechert I., Jak studiować, PWN, Warszawa 1970.
9. Rudniański I., Uczelnia i Ty, technologia pracy umysłowej studenta, Wyd. Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.
10. Rudniański S., Technologia pracy umysłowej /higiena, organizacja, metodyka/, LSW, Warszawa 1957.
11. Sielecki R. Wybrane zagadnienia technologii pracy umysłowej dla potrzeb słuchaczy ASG WP, ASG wewn. Warszawa 1975.
12. Sznajder R. Prowadzenie instruktażu i konsultacji ze słuchaczami ASG WP. Poradnik dla nauczycieli, ASG wewn. Warszawa 1986.
13. Święcicki M., Jak studiować, PWN, Warszawa 1969.

ŹRÓDŁA NORMATYWNE

1. Program studiów ASG WP, ASG wewn., Warszawa 1986.
2. Regulamin studiów ASG WP, ASG wewn., Warszawa 1987.
3. Statut ASG WP, ASG wewn., Warszawa 1987.
4. Wybrane zagadnienia dydaktyki wojskowej, AMWoj., AMW wewn., Gdynia 1988.
5. Wskazówki metodyczne do przygotowania i prowadzenia egzaminów rocznych i dyplomowych metodą dialogu, ASG wewn. Warszawa 1989.
6. Zagadnienia metodyki nauczania w ASG WP, ASG wewn., Warszawa 1989.

Druk AON WKP/N-XXIV-61/90 zam. nr 1117 z dnia 24.07.90r.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM * Akademii Obrony Narodowej * Nr ewid. 12760 II

BIBLIOTEKA GŁÓWNA * Nr ewid. 11463 * Zbiorów ... wych - Akademii ...